

Stavovi učenika o varanju na ispitima u srednjoškolskoj nastavi

Leš, Ema

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:804048>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-21**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**STAVOVI UČENIKA O VARANJU NA ISPITIMA U SREDNJOŠKLSKOJ
NASTAVI**

Diplomski rad

Ime i prezime studentice: Ema Leš

Mentor: dr.sc. Ante Kolak

Zagreb, veljača, 2020.

STAVOVI UČENIKA O VARANJU NA ISPITIMA U SREDNJOŠKOLSKOJ NASTAVI

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI OKVIR RADA.....	4
2.1. Etika i moral u hrvatskom školstvu	4
2.1.1. Utjecaj kulturnog, društvenog i političkog konteksta na akademsko varanje učenika.....	7
2.2. Karakteristike varanja.....	11
2.3. Razlozi za varanje na ispitima.....	14
2.3.1. Tehnike kojima se koriste učenici pri varanju.....	18
2.4. Sprječavanje varanja na ispitima.....	20
2.5. Posljedice neetičkog akademskog ponašanja.....	24
3. EMPIRIJSKI DIO RADA.....	26
3.1. Problem istraživanja.....	26
3.2. Cilj istraživanja.....	26
3.2.1. Spoznajni cilj.....	26
3.2.2. Pragmatični cilj.....	26
3.3. Zadaci istraživanja.....	26
3.4. Istraživačke hipoteze.....	27
3.5. Provođenje istraživanja.....	27
3.6. Uzorak.....	27
3.7. Postupci i instrumenti.....	28
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	29
4.1. Stavovi o varanju.....	29
4.2. Interalni razlozi za varanje.....	32
4.3. Eksternalni razlozi za varanje.....	34
4.4. Prihvatljivost varanja.....	36
4.5. Aritmetička sredina zastupljenosti varanja prema razložnosti te opće prihvatljivosti varanja.....	40
5. ZAKLJUČAK.....	41
6. LITERATURA.....	43
7. PRILOG.....	47

Sažetak:

U radu se problematizira pojava varanja na pismenim provjerama znanja u srednjoškolskoj nastavi. Iznosi se teorijska analiza kroz koju se propituje utjecaj kulture i društva na akademsko nepoštenje. Nadalje se istražuju razlozi zbog kojih učenici varaju te načini na koji je moguće spriječiti ovu pojavu. Na kraju teorijskog dijela rada ispituju se posljedice varanja na kvalitetu obrazovanja učenika. Kroz empirijski dio istraživanja propituju se stavovi učenika o prihvatljivosti i neprihvatljivosti pojedinih oblika varanja te ujedno i razlozi zbog kojih se učenici odlučuju na varanje na ispitima. U radu se ispituju i stavovi učenika o posljedicama varanja.

Ključne riječi: akademsko nepoštenje, akademska čestitost, varanje na ispitima, srednjoškolsko obrazovanje

Abstract:

The paper deals with the phenomenon of cheating on written proficiency tests in secondary education. A theoretical analysis is presented to examine the impact of culture and society on academic dishonesty. The reasons why students cheat and the possible ways in which this phenomenon can be prevented are further explored. At the end of the theoretical part, the consequences of cheating on the quality of education are examined. Through the empirical part of the research, students views on the acceptability and non-acceptability of particular forms of cheating are questioned together with the reasons why students choose to cheat in exams. The paper examines students' attitudes about the consequences of cheating.

Key words: Academic Dishonesty, Academic Rectitude, Cheating on Exams, Secondary Education

1. UVOD

U diplomskom radu problematizira se pojava varanja na ispitima među učenicima u hrvatskim srednjim školama. Ispitani su stavovi učenika o prihvatljivosti određenih oblika ispitnog varanja. Nadalje se istražuju razlozi koji navode učenike na varanje na ispitima i daje uvid u posljedice koje akademsko nepoštenje ima za društvo i obrazovni sustav.

Istraživanja su pokazala kako je akademsko nepoštenje dio svakodnevice brojnih učenika, ali i profesora u hrvatskim srednjim školama, a uz veliki tehnološki napredak ono postaje i sve zastupljenije te lakše provedivo. Mnogi učenici ne smatraju varanje na ispitima moralno neispravnim i opravdavaju ga na brojne načine. S druge strane, profesori ga nerijetko ignoriraju ili koriste vrlo blage ili nikakve sankcije u slučaju da u njemu uhvate učenike. U Hrvatskoj ujedno ne postoji zakon koji na državnoj razini određuje sankcije koje bi se provodile u situaciji u kojoj su učenici “uhvaćeni” pri varanju na ispitima te su one prepuštene procjeni i volji samih profesora. Na temelju navedenog moguće je zaključiti kako je akademska (ne)čestitost postala velikim problemom pri osiguravanju kvalitetnog i prije svega pravednog obrazovanja među učenicima.

Na ovu temu nisu provedena mnoga istraživanja u Hrvatskoj, no ona je posljednjih godina često prisutna u javnosti, tisku i medijima. Jedan od takvih događaja u kojem je neetično_akademsko ponašanje zaokupilo medije, eskalirao je 2017. godine, kada je otkriveno kako je aktualni ministar obrazovanja dijelove svog diplomskog rada plagirao, a slijedi ga i “Afera indeks” koja je u svoj fokus stavila samo kupovanje ocjena i prava upisa na studij. Posljednjih je godina u medijima vrlo aktualna i tema plagiranja diploma. Prema navedenom nizu događanja, moguće je zaključiti kako je problem neetičkog akademskog ponašanja sveprisutan u hrvatskom društvu, a o njegovoj je prisutnosti osviještena i hrvatska javnost. S druge strane, strategije kojima se nastoje smanjiti ove pojave, nisu ujedno i preventivne. Kroz analizu šire slike, na globalnoj razini, moguće je ustanoviti kako je na ovu temu rađeno puno više znanstvenih studija i istraživanja u inozemstvu, osobito na području Sjedinjenih Američkih Država. Rezultati istraživanja s različitih geografskih područja variraju što nam ukazuje na to da je odnos prema varanju na ispitima ujedno društveno i kulturološki uvjetovano.

Većinska istraživanja pokazala su da je upravo srednja škola razdoblje u kojem se najčešće vara na ispitima (McCabe, 1999; Štambuk 2015; Šimić Šašić, Klarin 2009; Arnett

Jensen 2002, Davis, 1992). Upravo je ova činjenica dodatan motiv zbog kojeg se u radu problematizira upravo ovo razdoblje učeničkog obrazovanja.

S druge strane, pokazalo se kako je praksa varanja na ispitima intenzivno porasla u posljednjih nekoliko desetljeća o čemu izvještavaju i brojni autori (Murdock, 2006; McCabe, 2001; Schab, 1991), a ovaj je trend ostao sveprisutan i u suvremenom obrazovanju. Naime, sam je pojam varanja diskutabilan, a o tome hoće li učenici nešto smatrati varanjem ovisi i sam kontekst situacije u kojoj se učenici nalaze. Nešto više o ovome bit će izneseno u nastavku rada. Kako se ne bi fokusirali samo na učenike, bitno je napomenuti i da je u Hrvatskoj većinom istraživana perspektiva učenika na varanje, dok je perspektivu nastavnika istraživala jedino Štambuk sa suradnicima (Štambuk i sur., 2015). U budućnosti, bilo bi vrlo korisno napraviti i dodatna istraživanja koja se bave nastavničkom perspektivom varanja na ispitima kao perspektivom osoba koje ujedno imaju izrazito visok utjecaj na njegovu pojavu i njegovu percepciju od strane učenika i društva.

U diplomskom radu progovara se o problematici varanja na ispitima te socijalnoj prihvatljivosti njegove pojave u hrvatskim srednjim školama. Prvi dio rada sastoji se od teorijske analize različitih istraživanja koja su provedena na ovu temu. Kroz teorijsku se analizu propituje etika i moral u hrvatskom školstvu. Nadalje se problematizira utjecaj kulturnog, društvenog i političkog konteksta na akademsko varanje učenika. Progovara se starijim, ali i o novijim oblicima varanja na ispitima, razlozima zbog kojih se učenici odlučuju na varanje te sprječavanju varanja na ispitima. Drugi se dio rada sastoji se od istraživačkog dijela u kojem su ispitani stavovi učenika o samome varanju tijekom ispita i u kojim je razmjerima ono prihvatljivo, odnosno ne prihvatljivo. Propituje se iz kojih se razloga učenici odlučuju varati na ispitima i koje oblike varanja smatraju (ne)prihvatljivi. Istraživanje je provedeno u Srednjoj školi Ivan Šveara u Ivanić Gradu. Ispitanici su učenici četvrtih razreda različitih srednjoškolskih usmjerenja. Rezultati istraživanja dobiveni su putem anketnih upitnika koji su ispunjeni od strane učenika. Anketni je upitnik bio anonimn kako bi se zaštitila privatnost učenika te omogućilo što vjerodostojnije odgovaranje.

Početna je hipoteza diplomskog rada da je akademsko nepoštenje prihvatljivo među učenicima srednjih škola. Pretpostavka je i da su najprihvatljiviji oblici varanja pasivno varanje te varanje kojim se nastoji pomoći drugim učenicima. Za kraj je postavljena hipoteza prema kojoj učenici češće varaju iz eksteralnih¹ razloga nego iz interalnih². Problem koji bi

¹ Motivi vođeni ekstrinzičnom motivacijom, primjerice nepažnja profesora, raspored sjedenja itd. (podjela prema Šimić Šašić, Klarin (2009))

se mogao nametnuti pri istraživanju je osjetljivost istraživačke teme i vjerojatnost da će učenički odgovori biti formirani na način da su socijalno prihvatljivi, a ne iskreni i reprezentativni.

Ipak, u dosadašnjim se istraživanjima pokazalo kako ovo i nije osjetljiva tema među srednjoškolcima (Šimić Šašić, Klarin, 2009), stoga bi vjerojatnost neiskrenih odgovora ipak mogla biti umanjena.

Cilj je diplomskog rada utvrditi razinu tolerancije na pojedine oblike varanja na ispitima u srednjim školama te ukazati i upozoriti na posljedice koje ovakvo djelovanje ima na kvalitetu obrazovnog sustava, ali i društvo u cjelini. Radom se nastoji osvijestiti odgojno-obrazovne djelatnike i sve sudionike obrazovnog procesa na prisutnost varanja na ispitima, ali i potaknuti na djelovanje koje vodi akademskom poštenju. Osvješčuju se razlozi zbog kojih se učenici odlučuju na varanje. U radu se problematiziraju kulturne značajke hrvatskog društva koje utječu na formiranje učeničkih odnosa i stavova, ali i odnosa i stavova samih profesora prema varanju na ispitima i narušavanju akademske čestitosti.

² Motivi vođeni intrinzičnom motivacijom, primjerice pomoć prijatelju (podjela prema Šimić Šašić, Klarin (2009))

2. TEORIJSKI OKVIR RADA

2.1. Etika i morala u hrvatskom školstvu

Kako bi se uopće otvorila tema varanja na ispitima, bitno je razjasniti ključne pojmove unutar kojih je varanje sadržano, kao što je pojam akademskog nepoštenja koji je ujedno i jedan od krovnih termina unutar ovog teorijskog dijela diplomskog rada. Brojni su načini na koje se opisuje i definira akademsko nepoštenje, a za svrhe rada koristit će se onaj kojim se služe Zmijarević, Doolan i Marčelić (2017):

“Iako ne postoji jedinstvena definicija pojma "akademsko nepoštenje", najčešće je to krovni naziv za predstavljanje tuđeg rada kao svojeg, što uključuje primjerice prepisivanje na ispitima, prepisivanje zadaća ili pak plagiranje, ali zahvaća i postupke kao što su falsifikacija istraživačkih podataka” (Zmijarević, Doolan, Marčelić, 2017, 29).

Škola kao odgojno-obrazovna institucija, simbol je znanja, ali i moralne ispravnosti te svojevrzni prikaz onoga što se smatra etičnim i ispravnim djelovanjem unutar društva. Upravo zato, bitan je dio srednjoškolskog obrazovanja koji će učenike podučiti moralnom i etički ispravnom ponašanju. Kako bi se uopće progovaralo o etičnosti učenika bitno je prvotno razlučiti što je to ustvari etika i etičko djelovanje. Jedna od definicija kojom se objašnjava etičnost je ona kojom se Fjorović koristi u svome radu o etičnosti studenata te navodi sljedeće:

“Profesionalno etičko ponašanje, ne može se, dakle, razdvojiti od općih moralnih standarda društva, zato se etika često opisuje i kao skup principa ili kodeks moralnog ponašanja. Etika podrazumijeva procjenu i primjenu moralnih vrijednosti koje društvo ili kultura prihvaćaju kao svoje norme.”(Fjorović prema Dej, 2018, 108)

Ono što se smatra etičkim stoga je usko vezano uz mentalitet i percepciju morala cjelokupnog društva koji se prožima na svim društvenim razinama. Akademsko je nepoštenje ujedno i refleksija onoga što je legitimno na odgojno-obrazovnoj razini, odnosno među subjektima odgojno obrazovnog procesa, ali i socijalnog okruženja učenika. Kultura varanja i prepisivanja u srednjim školama ujedno odražava i sliku društvenog morala. U hrvatskom srednjoškolskom obrazovnom sustavu još uvijek ne postoje određeni zakoni i protokoli po kojima je potrebno postupati u slučaju kada se učenike uhvati u varanju na ispitima. Iako je opće poznato kako ovakvo ponašanje nije u skladu sa onime što se smatra ispravnim, prepisivanje i varanje je i dalje vrlo često zanemarivano od strane profesora, ignorirano, ili vrlo blago sankcionirano. Varanje na ispitima u Hrvatskoj vrlo se često doživljava kao

snalažljivost i kolegijalnost, a koristi se u svrhu postizanja akademske izvrsnosti kod učenika. Nastavnici se vrlo često ne žele zamarati ovakvim djelovanjem učenika i komplicirati njihovu situaciju te poziciju učenika ne gledajući pritom na brojne posljedice koje ovakav odnos prema obrazovanju sa sobom donosi.

Činjenica je da mladi u Hrvatskoj nisu dovoljno osviješteni po pitanju neetičkog postupanja na ispitima, na što ukazuju brojna istraživanja na koja je dan osvrt kasnije u radu. Bitno je napomenuti kako se učenicima ujedno šalju i poruke na temelju kojih oni potom formiraju svoje stavove o kulturi prepisivanja. Stavovi se kod učenika formiraju putem medija, ali i postupanja osoba na višim društvenim razinama, nastavnika i odgojno obrazovnih suradnika u školama.

Prema istraživanju Šimić Šašić i Klarin (2009) o varanju u srednjim školama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini gotovo 92 posto učenika u Hrvatskoj, izjavilo je kako je varalo jednom ili više puta na ispitima što je nadasve, zabrinjavajući postotak. Učenici su često pod pritiskom društva u kojem je *u jednu ruku* postalo popularno varati na ispitima, a upravo je postupanje suprotno profesionalnim i etičkim načelima već duže vrijeme prihvatljivo na svim društvenim razinama. Učenici koji možda i ne smatraju varanje na ispitima moralno ispravnim te mu se protive, počinju ga odobravati kako bi bili prihvaćeni od strane drugih učenika te nerijetko postaju subjekti *pasivnog prepisivanja*³. Ovaj se termin u pedagošku terminologiju naknadno uvodi zbog cjelokupnog niza raznovrsnih djelovanja koja se obuhvaćaju terminom akademskog nepoštenja. Kroz pasivno se prepisivanje učenici konformiraju zahtjevima ostalih učenika i onoga što je među njima prihvatljivo, a produkt je društva. Pasivno je varanje na području Hrvatske ujedno i češće od aktivnog (Štambuk i sur., 2015; Šimić Šašić, Klarin 2009). S druge strane, *aktivno prepisivanje*⁴ kreativnije je nego ikada prije što je posljedica razvoja raznovrsne tehnologije kojom se učenici danas sve više koriste, a s kojom nastavnici, nažalost nisu dovoljno upoznati.

Upravo o ovome fenomenu progovara i Fjorović (2018) u svome istraživanju gdje iznosi koncept *moralnog relativizma* i progovara o unutarnjem sukobu koji se javlja kod učenika, a odnosi se na to da:

“... stavove naše savjesti o tome što bismo trebali učiniti dovodi u moralni sukob s onim što je popularno učiniti”. (Fjorović, 2018,111).

³ Učenik svojom pasivnošću omogućuje drugom učeniku da postigne bolji uspjeh, npr. dajući mu da od njega prepíše ispit.

⁴ Prepisivanje u svrhu postizanja vlastitog akademskog uspjeha

Kako bi jasnije shvatili ponašanje učenika i profesora na akademskim razinama, nužno je sagledati i širu perspektivu, cjelokupni društveni, kulturni i politički kontekst hrvatskog društva koji je obilježen neetičnošću i zaobilaženjem zakona, nepotizmom, korupcijom i sličnim postupcima koji potom utječu i na akademsko (ne)poštenje. Utjecaj je vidljiv i na neadekvatnosti mjera za suzbijanje ovakvog ponašanja, ali i cjelokupnom doživljaju ozbiljnosti zakona i onoga što je moralno kod samih nastavnika, odgojno obrazovnih suradnika i učenika u srednjim školama. Na to ukazuje i činjenica da učenicima srednjih škola prema rezultatima istraživanja, ova tema nije nelagodna, što se ne bi moglo očekivati ako se uzme u obzir osobitost njezinog sadržaja:

“Sudeći po postotku učenika koji se izjašnjavaju da su varali, varanje i nije "osjetljiva tema", odnosno vjerojatno su bili iskreni prilikom odgovaranja na ova pitanja” (Šimić Šašić, Klarin 2009, 1009).

Istraživanja su pokazala kako na sklonost prema varanju utječu i brojne crte ličnosti i karakteristike pojedinca. Osobe s niskom samoeфикасноšću i niskim samopoštovanjem također su sklonije varanju na ispitima (Fernese, 2002). Varanje im služi kao alternativan način za postizanje što boljeg uspjeha. Ipak, zanimljivo je i da povezanost ocjena s vjerojatnošću da će osoba varati, nije uvijek linearna, a učenička odluka da se prepusti varanju ovisi o nizu drugih faktora:

“Ova se mogućnost više veže uz samoeфикаsnost i samopoštovanje. Što više učenici svoje kolege doživljavaju “varalicama”, to će imati manje moralne odgovornosti u sebi samima. Bitno je i da će učenici koji svoje profesore smatraju nekompetentnima ili lošije vode nastavu, češće varati.” (Fernese prema Moeck, 2002, 357)

Mnogi smatraju kako je varanje na ispitima sastavni dio srednjoškolskog obrazovanja i života. Ipak, ova pojava izaziva nepoštenje prema onima koji do svojih rezultata dolaze na pravedan način jer se na kraju razlika u njihovom trudu i zalaganju ne može iščitati kroz sustav evaluacije i ocjenjivanja koji se primarno primjenjuje u hrvatskim srednjim školama. Ovakav mehanizam ocjenjivanja, ujedno može djelovati i vrlo demotivirajuće na one koji do rezultata dolaze na pošten i pravedan način, ili stvarati pritisak na primjenu varanja kao načina polaganja ispita. Prema varanju na ispitima stoga se stvara dvojna percepciju kao na nešto što se smatra normalnim i legitimnim, ali i čija pojava nerijetko budi osjećaj nepravde i ljutnje u učenicima koji rezultate postižu na pravedan način.

2.1.1. Utjecaj kulturnog, društvenog i političkog konteksta na varanje učenika u obrazovanju

U hrvatskom je društvu varanje na ispitima većinski prihvaćeno, a o tome svjedoče i veliki postoci njegove zastupljenosti. Ono se često smatra iskazom prijateljstva i kolegijalnosti, a ne neetičkim djelovanjem. Oni koji ga ne podržavaju često bivaju osuđivani, izrugivani ili odbačeni te postaju dijelom ne tako popularne razredne skupine i društva. Prema onima koji varaju, s druge se strane stvara dvojni odnos, postaju popularni jer je sama kultura prepisivanja postala popularna među učenicima, ali opet često izazivaju i ljutnju kod drugih učenika zbog doživljene nepravde. Učenici pri varanju nalaze brojne razloge i izgovore kako bi opravdali svoje postupke.

Kako bi shvatili odakle dolazi ovakav sustav vrijednosti koji je utkan unutar društva nužno je sagledati cjelokupni kontekst u kojem se on razvio. U tom sustavu vrijednosti postoji okruženje u kojem se primjećuje velika tolerancija na kriminalna djela, a sankcioniranje društveno kažnjivih djela često u potpunosti izostaje ili biva nedosljedno. Vrlo bitne su i neke od pojava koje su u hrvatskom društvu široko zastupljene kao što su nepotizam, mito, korupcija i ostale kriminalne radnje, a za koje mnogi pojedinci nikada nisu kažnjavani, ali su javno prozivani. Brojni su političari i javne osobe hrvatskog društva prozivane zbog neetičkog akademskog ponašanja te su naposljetku ostale neadekvatno osuđene. Time se ujedno pruža primjer i šalje određena vrsta poruke učenicima i studentima, poruka koja govori kako neetičko ponašanje prolazi nekažnjeno, a bitan je uspjeh kao cilj obrazovanja, bez obzira na to na koji je način on stečen.

Šalje se i poruka o nejednakosti članova društva, ali se i tolerancija na ova neetička ponašanja prenosi s političkih i viših, na niže razine i sfere društvenog djelovanja kao što je sam odnos spram pisanja školskog ispita. Učenici se “snalaze” na isti način na koji to rade i osobe na samome državnom vrhu. Vrlo je poznata i česta uzrečica “bitno se znati snaći” koja je sveprisutna u hrvatskom okruženju, a upravo njome se često opravdava neetičko akademsko djelovanje. Osim što je često čujemo od ostalih osoba kojima smo okruženi, nerijetko se njome koriste i sami članovi obitelji i bliski prijatelji, čija riječ ima veliku moć i značenje za svakog pojedinca. O povezanosti varanja na ispitima i društva svjedoči i činjenica da je prepisivanje različito zastupljeno i doživljavano u različitim društvima. Tako primjerice Hrvati više varaju iz *eksternih razloga*⁵, a kod stanovnika Bosne i Hercegovine pri

⁵ Primjerice loša organizacija ispita i nedovoljna pažnja profesora (ekstrinzična motivacija).

prepisivanju prevladavaju *interalni razlozi*⁶ (Šimić Šašić, Klarin, 2009). Iako su ovo susjedne zemlje koje dijele brojne zajedničke povijesne i kulturne značajke, vidljivo je kako već i unutar ova dva društva susjednih države, postoje razlike.

Na utjecaj konteksta upozoravaju i Zmijarević, Doolan i Marčelić (2017). Progovaraju o individualizaciji krivnje za neetično ponašanje u obrazovanju u kojem polaze od činjenice da koliko god je pojedinac kriv za ovakvo ponašanje, ključno je sagledati ekonomski, politički i obrazovni sustav i kontekst u cjelini. Pri tome ciljaju na to da su navedene grane društva velikom većinom odgovorne za akademsko nepoštenje na svim razinama obrazovnog sustava, a ne isključivo pojedinac za sebe. Nastavnici kao primarni uzori učenicima moraju jasno pokazati koji je ispravan odnos prema varanju i akademskom nepoštenju. Svoj primjer pokazuju reakcijama i kaznama za akademsko nepoštenje i jasnim iskazivanjem vlastitih stavova kroz svoje (ne)djelovanje. Bitne su posljedice koje učenici imaju u trenucima u kojima su uhvaćeni u varanju, a koje u hrvatskom školstvu i dalje u potpunosti ovise o profesorima. Varanje se različito doživljava u različitim kulturama, na što ukazuje i Tunjić (2017.) u svome diplomskom radu napominjući sljedeće:

“Naime, Kobierski (2006; prema Chudzicka-Czupała i sur., 2016) navodi da se u nekim kulturama varanje smatra ozbiljnim prekršajem i praćeno je kaznama, dok se u drugim kulturama na varanje gleda kao na indikaciju kreativnosti i snalažljivosti.” (Tunjić prema Kobierski, 2017, 4)

O tome koliko je sklonost i tolerancija učenika prema varanju ovisna o kulturnim faktorima i društvu u kojem se pojedinci nalaze te o karakteristikama obrazovnog sustava prikazale su i Šimić Šašić i Klarin (2009) u svome istraživanju varanja u srednjim školama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini iznoseći analize svojih istraživanja. U njima su uspoređene tolerancije na varanje učenika različitih nacionalnosti i kulturnih pozadina te su razlike dodatno objašnjene strukturom obrazovnog sustava i kurikula. Autorice navode sljedeće:

“Usprkos utjecaju individualnih faktora, većina autora (McCabe, 1999.; Sheriff i sur., 2000.; McCabe i sur., 2001.) slaže se da dominantan utjecaj na ponašanje učenika, uključujući i varanje, ima društveni kontekst i moralna klima u institucijama i obiteljima. Kontekstualni faktori poput društvenih i školskih normi, stavovi i ponašanja vršnjaka u razredu, vršnjačkog odobravanja varanja te stavova nastavnika i težine kazne za varanje

⁶ Primjerice, varanje u svrhu boljeg akademskog uspjeha ili kao izraz prijateljstva (intrinzična motivacija)

imaju jači utjecaj na nedolično akademsko ponašanje nego individualni faktori.” (Šimić Šašić, Klarin, 2009, 1002)

Prema rezultatima ovog istraživanja, učenici srednjih škola u Hrvatskoj varaju više od onih u Bosni i Hercegovini na što utječu različite društvene prilike, kao što je individualizam koji je izraženiji kod učenika u Hrvatskoj, spram kolektizma koji je pak izraženiji kod učenika u Bosni i Hercegovini. Autorice zaključuju kako je Bosna i Hercegovina religioznija država i roditelji imaju veći autoritet nad djecom te su više povezani s njihovim nastavnicima. U Hrvatskoj se ujedno i intenzivnije i brže odvijaju društvene promjene dok su u Bosni i Hercegovini zastupljenije tradicionalne vrijednosti.

Na sve veću individualizaciju mladih u Hrvatskoj autorice ukazuju ističući sljedeće: “... sve većoj "individualističkoj" orijentaciji mladih u Republici Hrvatskoj, koja neminovno utječe na osiromašenje socijalnih odnosa, a moguće je i suprotno; osiromašeni socijalni odnosi (osobito oni na prisnoj razini, kakvi su obiteljski i vršnjački) rezultiraju "individualističkom" orijentacijom mladih” (Šimić Šašić, Klarin, 2009, 556).

Osiromašenje socijalnih odnosa među učenicima u Hrvatskoj utječe i na vrstu motivacije koja će ih pokretati na samo varanje u školama i akademskom obrazovanju. Motivacija je usmjerena prema samome sebi i vlastitom uspjehu, a sve manje je usmjerena prema težnji za dobrobiti drugoga. Istraživanje o perspektivi profesora na varanje u srednjim školama napravila je Štambuk sa suradnicima (Štambuk i sur., 2015), no ovakva su istraživanja u Hrvatskoj rijetkost te se istraživačka perspektiva većinski fokusira na same učenike. U svome su istraživanju autori došli do zaključka da nastavnici smatraju varanje uglavnom neprihvatljivim u svim oblicima, ali su ga ujedno spremni ignorirati u određenim uvjetima. Na ovaj se način iskazuje nastavnička nedosljednost i konfliktnost u vlastitim djelima i stavovima.

Može se zaključiti kako većina nastavnika ne podržavaju prepisivanje i varanje na ispitima, ali ga često i ne sankcionira te time šalju suprotnu poruku učenicima, ali i ostalim nastavnicima s kojima surađuju. Izbjegavaju se dovoditi u situacije koje doživljavaju socijalno neugodnima kao što je nerijetko i kažnjavanje prepisivanja, stoga ostaju samo pri upozorenjima i blagim mjerama.

Istraživanja su pokazala kako visoka očekivanja roditelja u privatnim i “elitnim” školama od njihove djece također, vrlo često, rezultiraju varanjem. Učenici će teže ispuniti potrebu da zadovolje očekivanja roditelja, a vrlo često to nisu u mogućnosti zbog težine školskih zaduženja. Kada se učenici nađu pod većim pritiskom roditelja, češće opravdavaju

prepisivanje, plagiraju radove i varaju na sve načine kako bi ispunili roditeljska očekivanja. U školama i na fakultetima koji na listi prioriteta prvo stavljaju uspjeh, a tek onda stjecanje kompetencija, veća je vjerojatnost neetičkog djelovanja učenika (Galloway, 2012).

O utjecaju društvenih različitosti svjedoče i druga istraživanja. Tako je primjerice Jansen u svome istraživanju došao do zaključka da u Americi više varaju studenti koji dolaze iz ruralnih područja, imaju niži IQ i prosjek, manju samokontrolu te osjećaju veću potrebu za društvenim odobravanjem (Arnett Jensen, 2002). Iz toga proizlazi da ekonomski status ne potvrđuje pravilo pri akademskom varanju s obzirom na različitosti u rezultatima istraživanja. Whitley, Nelson i Jones (1999) dolaze do zaključka da muškarci varaju češće od žena, a na povezanost varanja u školama i roda rađena su brojna istraživanja koja se ne potvrđuju u potpunosti, iako se većinski pokazalo kako muškarci češće pribjegavaju varanju u školama.

2.2. Karakteristike varanja na ispitima

Pri definiranju akademskog varanja, Štambuk i suradnici (2015) koriste se proširenom definicijom koju donosi Cizek (Cizek, 2004, 308), a navodi sljedeće:

“Varanje je „bilo koje namjerno ponašanje koje: (a) krši postojeća pravila o radu na testu ili zadatku, (b) daje jednom studentu nepravednu prednost u odnosu na druge ili (c) smanjuje točnost zaključka o njegovu postignuću”. Akademsko varanje može se javiti na institucijskoj ili individualnoj razini (De Lisle, Hyland-Joseph i Bowrin-Williams, 2011). (Štambuk i sur., 2015, 278)

Prema navedenom, autori razlikuju varanje na institucijskoj i individualnoj razini. Individualna se razina razlikuje od institucionalne po tome što se orijentira na pojedinca i njegovo djelovanje unutar institucije. Na individualnoj razini varanja također razlikujemo aktivno i pasivno varanje, a ova je podjela već prethodno spomenuta u radu. Njome se koriste brojni drugi autori te je ona postala dio terminologije vezane uz temu akademske neetičnosti. (Šimić Šašić, Klarin, 2009; Štambuk i sur., 2015.) Pri aktivnom prepisivanju učenik prepisuje u svrhu poboljšanja vlastitog uspjeha, a pasivno prepisivanje odnosi se na pomoć drugom učeniku. Varanje u akademskom smislu može označavati širok spektar djelovanja kao što su plagiranje radova, prepisivanje zadaća, dolazak do ispitnih pitanja i slične radnje. S druge strane, varanje na ispitima odnosi se isključivo na ono što učenici čine tijekom pisane provjere kako bi ostvarili korist za sebe ili drugoga. Još jedna od bitnih podjela varanja je ona koju donosi Chong Ho Shon koji razlikuje individualno i grupno varanje:

“Grupno varanje uključuje korištenje sudionika, koji sudjeluju svjesno ili nesvjesno. Ako se varalica taktički postavi u blizini studenta i gleda njegove/njezine odgovore bez da on/ona znaju za to, pametni student tada je žrtva krađe. Ako pametni student aktivno sudjeluje, on/ona postaje suučesnik/ca.”(Chong Ho Shon , 2015, 39)

Učenici nerijetko varaju i u skupinama, pomažući jedni drugima međusobno te tad u samom činu varanja sudjeluje više učenika. S druge strane, učenik varanje može provoditi i individualno, primjerice prepisujući sa šalabahtera. Chong Ho Chon progovara i o takozvanim *tehnikama neutralizacije* koje pojedinci koriste pri opravdavanju neetičkog pristupanja ispitu:

“Studenti okrivljavaju nezainteresirane profesore, profesore koji više vole plavuše, ispite koji nisu poštene, manjak pažnje čuvara, sadističke asistente, pritisak roditelja i društva, kao i brojne druge specifične faktore - izgovore - koji prisiljavaju studenta na varanje.

Jednostavno rečeno, studenti se rutinski koriste <tehnika neutralizacija>.” (Chong Ho Shon, 36, 2005)

Tehnike kojima se danas koriste srednjoškcolci vrlo su inovativne, zavise o brojnim faktorima, a srednjoškcolci su vrlo kreativni u samome prepisivanju. Pri varanju učenici procjenjuju karakteristike i osobnost samih profesora te promatrajući ih, već pri samome ulasku profesora u prostoriju, donose zaključke o tome koliko je situacija pogodna za varanje i kako će njoj postupiti. Učenici se trude kontrolirati cjelokupnu situaciju i “isprovocirati” normalan izgled i tijek ispita. Trude se učiniti prepisivanje što prirodnijim i sličnijim onome u prirodnoj situaciji u kojoj ne prepisuju kako bi izbjegli sve sumnje nastavnika. Varanje je popraćeno i brojnim emocijama koje se javljaju kod učenika, strah od samog varanja i mogućnosti da budu uhvaćeni u tom postupku, radost koja se javlja nakon uspješnog prolaska ispita, ponos što je učenik vješto prevario profesora i postigao akademski uspjeh na jednostavniji način.

Pasivno je prepisivanje ipak puno zastupljenije od aktivnog. Kod pasivnog prepisivanja učenici ne osjećaju toliku odgovornost jer od prepisivanja korist imaju drugi. S druge strane, vrste varanja koje su najmanje prihvaćene među srednjoškcolcima u Hrvatskoj su sljedeće:

“Učenici iz obje države procjenjuju da su najrjeđe dobili ocjenu (na ispitu ili zaključnu) "preko veze", krivotvorili ocjenu ili ispričnicu te primili ili poslali odgovor na ispitu mobitelom. Ta ponašanja učenici najčešće procjenjuju kao neprihvatljiva” (Šimić Šašić, Klarin, 2009, 1007).

Na porast prepisivanja u srednji školama i fakultetima upozorava i Galloway (2012) koji govori o pojavi normalizacije ovakvog djelovanja u svrhu postizanja individualne koristi i uspjeha. Pregled nastavničke perspektive i stava prema prepisivanju u svome istraživanju iznose Štambuk i suradnici (2015). Oni su došli do rezultata koji pokazuju kako nastavnici većinski smatraju da njihovi učenici varaju ponekad 45,9%, 21 % rijetko, a ostatak drži do mišljenja da učenici varaju često. Vidljivo je kako su i nastavnici svjesni da je varanje sveprisutna pojava u srednjoškcolskom i fakultetskom obrazovanju. S druge strane, ono što je zabrinjavajuće je to da nastavnici izjavljuju kako nerijetko ignoriraju varanje učenika. Samo je 40 % nastavnika izjavilo kako nikada nije ignoriralo varanje na ispitu što ukazuje na činjenicu da je ostatak od 60 % varanje ignoriralo barem jednom, ako ne i više puta. Iako su nastavnici na svim obrazovnim razinama većinom svjesni negativnih posljedica prepisivanja te ovakvo ponašanje ne opravdavaju i dalje ga nerijetko ignoriraju. Kako bi shvatili zašto je

to tako bitno je ukazati na neke elemente koji su presudni pri njihovoj odluci i neadekvatnim reakcijama. To može biti kao što je prethodno navedeno, izbjegavanje socijalno neugodnih situacija, neosviještenost, ali i brojni drugi čimbenici:

“Dakle, iako nastavnici doživljavaju varanje kao sveprisutan problem na svom radnom mjestu, mogu procjenjivati da se bolje nose s tim problemom, nego njihovi kolege i zbog toga percipirati varanje manje učestalim u vlastitim razredima/predavaonicama. Također, percepcija češćeg varanja u školama i na fakultetima može biti i posljedica pogrešnog zaključivanja zbog pretjerane generalizacije iskustava koje nastavnici čuju od svojih kolega.” (Štambuk i sur., 2015, 284)

Varanje je dakle, prisutno na svim obrazovnim razinama, a karakteristike varanja mijenjaju se sukladno s društvenim promjenama. Iako nije prihvatljivo, često je ignorirano i nedovoljno strogo sankcionirano zbog izbjegavanja neugodnosti kod nastavnika ili nastavničke percepcije.

2.3. Razlozi za varanje na ispitima

S obzirom na to da je potvrđena visoka zastupljenost varanja na ispitima i na probleme vezane uz ovu pojavu na koju je ukazano kroz prijašnju analizu, nužno je postaviti pitanje koji su razlozi zbog kojih učenici odlučuju varati na ispitima? Šimić Šašić i Klarin (2009) pri podjeli razloga za varanje koriste se podjelom u dvije skupine; interalne i eksterenalne. Ova je podjela ovisna o samoj motivaciji za prepisivanje:

“Prema rezultatima dosadašnjih istraživanja razloge akademskoga varanja najčešće možemo podijeliti u dvije skupine: internalni i eksternalni (Björklund i Wenestam, 1999.). Najčešći razlozi za varanje u kategoriji internalnih jesu: pritisak zbog ocjena, usporedba s drugim učenicima, opterećenost (manjak vremena, stres), stavovi (svi to čine), želja da ih prihvate i drugi učenici, prethodna iskustva neuspjeha i sadašnja očekivanja uspjeha, želja da se pomogne prijateljima, lijenost itd. U kategoriji eksternalnih razloga za varanje najčešće se spominju: veličina razreda, raspored sjedenja, značenje i težina ispita, nadgledanje od strane nastavnika, neefikasne metode zastrašivanja, nastavnički stavovi, pitanja s višestrukim izborom i slično.“ (Šimić Šašić, Klarin, 2009,1001)

Poštovanje prema profesoru jedan je od bitnih faktora pri odluci učenika hoće li, ili neće varati. Ukoliko učenici imaju visoku razinu poštovanja prema profesoru te ga cijene kao osobu, ali i predavača, utoliko je i vjerojatnost da će varati manja. Ukoliko učenici nemaju poštovanja za profesora te ne vrednuju njegovo nastavno umijeće i odnos prema njima samima, utoliko je vjerojatnost da će varati puno veća. Roditelji i profesori često priznaju kako su i oni varali kroz svoje obrazovanje te se prema varanju ne odnose kritički. Na ovaj se način neetičko akademsko ponašanje normalizira i doživljava opravdanim. Bitna je i sve veća individualizacija mladih koja utječe na njihove interese. Individualne karakteristike kod učenika koje utječu na vjerojatnost da će varati ovise i o samoj percepciji učenika o svrsi i biti obrazovanja. Razlike su postojeće i u percepciji svrhe obrazovanja kod učenika. Učenici koji uče s razumijevanjem i cijene znanje kao svrhu obrazovanja nisu skloni varanju. S druge strane učenici koji posjeduju natjecateljski duh i obrazovanje koriste za osobno iskazivanje skloniji su varanju. Ovi će učenici češće i nalaziti opravdanja za loš školski uspjeh. (Šimić Šašić, Klarin, 2009)

Profesori često imaju tendenciju “zažmiriti” na prepisivanje, došaptavanje i varanje na ispitima učenika, a mnogi nisu ni u mogućnosti popratiti nove metode varanja kojima se učenici koriste na provjerama znanja, a koje im je omogućila suvremena tehnologija i

kreativnost. Naime, u Hrvatskoj je sveprisutan blag odnos društva prema nepoštenju bilo koje vrste te olako shvaćanje zakona što nadalje prodire i u sve druge društvene sfere kao što je obrazovanje. Kada se govori o samome razlogu zbog kojega učenici varaju on se doima jednostavnim – kako bi poboljšali svoj akademski uspjeh i ocjene. Ipak, razlozi koji utječu na dolazak do te odluke su brojni te nisu nimalo jednostavni, a učenici svoje postupke često opravdavaju raznim faktorima kao što su nepoštenje profesora i nedovoljan oprez, opća razredna klima i ozračje koji su podržavajući za ovakve postupke, karakteristike profesora i slično. Ako nastavnik nagrađuje uspjeh na ispitu, a ne razumijevanje materijala, učenici će češće varati.

U Hrvatskoj se neetičko ponašanje doživljava kao svojevrstan izraz kolegijalnosti među učenicima. S obzirom na to da same posljedice pri spoznaji da neki učenik vara na ispitu nisu stroge i ozbiljne, pristupanje učenika ispitu uspostavlja se sukladno tome. Na to koliko će učenici varati na ispitu utječu i brojni drugi faktori kao što je sama forma ispita i njegova struktura i organizacija. Učenici će dakako češće prepisivati kada im to bude lakše provedivo kroz prethodno navedene okolnosti. Istraživanje Šimić Šašić i Klarin (2009.) pokazalo je kako je najčešći motiv hrvatskih srednjoškolaca za varanje na ispitima želja za boljom ocjenom i nedostatak vremena kod učenika, moguće je zaključiti kako su učenici u hrvatskim srednjim školama vođeni ekstrinzičnom motivacijom, odnosno težnjom za akademskim uspjehom i ostvarenjem boljih ocjena, dok je intrinzična motivacija na drugom mjestu. Pri tome vidimo da je učenicima primarna ocjena, a ne stečeno znanje te da znanje nije vrijednost društva na nivou na kojemu se očekuje da bude u kvalitetnom sustavu. Razlozi za varanje na ispitima stoga su nedostatak sankcija, cjelokupna forma ispita te stav samih profesora prema učenicima i učeničkom prepisivanju koji je nerijetko vrlo blag. Oni koji varanje smatraju moralno ispravnim češće varaju od onih koji ga smatraju moralno neispravnim. Osobe koje teže osobnom razvoju rjeđe će varati nego one koje samo traže što bolji uspjeh (Galloway 2012). S druge strane, najmanji broj učenika izjavljuje kako vara na ispitima jer ne može ni na jedan drugi način ostvariti ocjenu.

Na sve navedene pojave utječu iskrivljene vrijednosti društva. Bitna je i kultura škole i zajednice koja je ključna za formiranje stavova pojedinca. Varanje je u svim oblicima zastupljeno u zajednicama koje imaju prednost odnosno viši socijalni status zbog akademskog pritiska na učenike (Galloway 2012). Fokus se u obrazovanju stavlja na ocjene, a ne na razvoj osobe kao cjelokupne ličnosti, trud i napredak učenika. O ovome svjedoče i sami učenici odgovarajući pozitivno na sljedeće navode:

"[Moja] škola nije usredotočena na osobu. ... Usredotočuju se na ocjene osobe. ... Dakle, škola nije usredotočena na stvaranje boljih ljudi; samo se usredotočuju na to da ljudi dobivaju bolje ocjene "ili" Mislim da oni (učitelji i administratori) cijene rezultate napornim radom." (Galloway, 2012, 390)

Pojedini roditelji vrše pritisak uspoređujući ocjene djece i rezultate testova, djecu uspoređuju s boljim učenicima te se međusobno nadmeću preko svoje djece. Roditelji na ovaj način šalju poruku da je njihovo dijete bolje od tuđega uspoređujući isključivo njihov akademski uspjeh i stvarajući pritisak. Spremni su platiti visoke cijene kako bi njihovo dijete imalo bolje ocjene, pripremaju ih unaprijed za gradiva koja će tek učiti u budućnosti i slično. Pritisak za postizanjem što boljih ocjena i uspjeha te stres u školi navodi učenike na češće varanje kako bi ostvarili roditeljska očekivanja i ne bi ih ostavili razočaranima.

Istraživanja su pokazala kako pri studijama koje procjenjuju tko više vara na ispitima sukladno sa spolnim razlikama studenti procjenjuju kako više varaju od studentica te su skloniji samoevaluaciji u kojoj sebe procjenjuju onima koji više varaju. Češće varanje studenata Jansen (2002) objašnjava činjenicom da se muškarci lakše upuštaju u rizične situacije. Ipak, rezultati nisu konzistentni jer primjerice u Americi žene varaju isto ili češće od muškaraca, a isti primjer možemo vidjeti i u Japanu. Pozitivan stav o prepisivanju i varanju u pozitivnoj je korelaciji s istim ponašanjem, odnosno samim prepisivanjem kao činom (Jansen, 2002). Većina učenika opravdava varanje na ispitima pod određenim okolnostima. Žene su češće izvijestile kako se osjećaju ljutima u trenutku u kojem svjedoče nečijem prepisivanju, te ovakvo ponašanje smatraju neprihvatljivim dok su muškarci s druge strane češće ravnodušni.

Jansen u svome istraživanju dolazi do zanimljivog zaključka, a to je da svi studenti i učenici navode slične motive za prepisivanje bez obzira na spol, dob ili neke druge faktore, razlika je jedino u toleranciji i količini njegove zastupljenosti (srednjoškolci toleriraju prepisivanje više nego studenti te češće varaju na ispitima). Činjenicu da srednjoškolci prepisuju više od studenata objašnjava kroz predodžbu institucije gdje se fakultet doživljava ozbiljnijim od srednje škole te sa sobom nosi djelovanje na višoj moralnoj razini. Izvješća o prepisivanju javljaju se od 1930-ih godina, no istraživanja su se počela pojavljivati tek posljednjih 70-ih godina (Davis, 1992), što ukazuje i na zapostavljanje ovog problema u prošlosti. Mnogo studija izvan pojedinih faktora istraživalo je koliko je važan i sam kontekst.

Učenici češće pribjegavaju varanju ako smatraju da su posljedice za varanje blage. Na vjerojatnost da će učenici varati, uvelike utječe i sam prostor i razredna učionica. Učenici u

manjim razredima varaju rjeđe nego u velikima (Galloway 2012). Za demotivaciju se mogu koristiti prakse poput kodeksa koje mogu djelovati obeshrabrujuće, pogotovo ako su jasno naznačene, definirane i ugrađene u kulturu i društvene vrijednosti. Galloway se u svome radu osvrće na Callahanovo istraživanje u kojem se iznose zanimljive teorije i pretpostavke o razlozima za porast stope varanja na ispitima:

“Kao što je Callahan rekao, "Studenti sada više varaju kako je dobro obrazovanje stvar ekonomskog života i smrti" (str. 20). Drugo, nagrada za vrh ili najbolji su povećani, što ljude čini "spremnijima učiniti sve što je potrebno za pobjedu" (str. 20). Treće, sugerirao je da je porast iskušenja za varanje - mala je odgovornost, posljedice su malene i u postavkama nedostaju sustavi koji bi ljude odvratili od varanja. Konačno, Callahan je opisao ulogu „suzbijanja korupcije“ (str. 23), što znači, ako oni na vlasti postižu uspjeh varanjem, drugi će slijediti kako bi izravnali „igralište“ (str. 24). Koristeći Callahanov objektiv, učenici u ugroženim zajednicama mogu biti posebno skloni ponašanju zbog varanja jer su posljedice neprolaznog napredovanja prevelike. “ (Galloway, 2012, 382)

Autori još jednom ukazuju na veliku važnost društvenog konteksta na akademsku nečestitost. Arnett Jansen (2002) u svome istraživanju naznačuje kako se brojni studenti okreću varanju samo u nužnosti i trenucima kada jednostavno nemaju vremena za učenje zbog prevelikih obaveza ili nedostatka vremena za učenje. Također, može se zaključiti kako učenici varanje na ispitima gledaju na više etičkih razina u odnosu na situaciju (primjerice ako nemaju vremena naučiti za ispit, veće su šanse da će varati). Česta su opravdanja poput “svi to rade pa zašto ne bih i ja“, te „zašto bih ja učio da bi netko tko prepisuje na ispitu imao iste ili bolje ocjene od mene, a da nije uložio nikakav trud u učenje.“ Potrebno je varanje kako bi se izbjegao i ovaj osjećaj nepravde i nejednakosti među učenicima koji utječe na njihova djela u budućnosti.

2.3.1. Tehnike varanja na ispitima

Pri varanju na ispitima vrlo često se javlja *difuzija odgovornosti* o kojoj prvi puta progovaraju Darley i Latane 1968. godine. Pojam se odnosi na tendenciju da pojedinci lakše prepisuju u skupinama i grupama smanjujući na vrijednosti vlastitu krivnju, odnosno neutralizirajući je difuzijom. Galloway (2012) koristi pojam “multifaceted cheater” kojim obuhvaća različitost metoda kroz koje učenici varaju. Učenici ipak i dalje najčešće varaju pasivno jer pri pasivnom varanju ne osjećaju veliku odgovornosti.

O načinima i tehnikama na koje učenici varaju piše se ponajviše u medijima. Pri samome upisu pretrage na Google tražilicu - kako varati, ponudit će se mnogo stranica s mnoštvom različitih tehnika i ideja. Učenici i dalje najčešće prepisuju putem šalabahtera, no sve se češće služe i suvremenom tehnologijom kao što su mobiteli, pametni satovi, bubice za uši i slično. Časopis Guardian je već 2012. godine iznio podatke prema kojima je porast u korištenju tehnologije pri prepisivanju kod studenata 42 posto.⁷ Tehnologija kojom se koriste ovisi o izboru učenika kao individue, ali i o mogućnostima, pa se tako primjerice na matematici formule često ispisuju na papiriće, a rjeđe se koriste došaptavanjem. Šalabahteri kojima se učenici koriste pišu se na odjeću, boce, gumice, ruke, klupe i na sve što je učenicima dostupno. Iz tog razloga važno je da nastavnik pomno pregleda učionicu prije svakog ispita. Učenice ponekad šalabahtere stavljaju ispod suknja znajući da ih nitko neće tražiti da ih pokažu te se tako koriste intimnošću kao oružjem za prepisivanje. Priopćenjima u raznim medijima mogu se pronaći brojni iskazi o popustljivosti profesora pri prepisivanju, pa i o dopuštanju prepisivanja ili doživljavanje prepisivanja kroz šalu.⁸

Učenici ne samo da varaju na školskim ispitima, već varaju i na vrlo bitnim ispitima kao što je državna matura. Vara se pomoću slušalica, bubica i kamera koje se vrlo lako mogu iznajmiti putem internetskih stranica isto kao i same usluge prepisivanja. Tako je primjerice zabilježen slučaj skupnog varanja u kojem su učenici zagrebačkih gimnazija varali pomoću malih kamera u olovkama i slušalica, a otkriveni su zahvaljujući intervenciji drugih učenika koji su prijavili ovakvo kršenje normi⁹. Ipak, varanje na državnoj maturi ne smatra se kaznenim djelom te osobe za njega zakonski ne odgovaraju. Na internetu postoje i brojne stranice, nerijetko one koje su namijenjene upravo učenicima i studentima, preko kojih se

⁷ <https://www.theguardian.com/education/2017/apr/10/more-university-students-are-using-tech-to-in-exams>

⁸ <https://100posto.jutarnji.hr/news/drugi-razredi-nam-prije-ispita-fotkaju-test-salice-lijepim-na-bedra-i-nosim-suknju-profesor-me-ne-smije-pitati-da-ju-dignem>

⁹ <https://www.srednja.hr/matura/ucenici-uhvaceni-organiziranim-prevarama-drzavnoj-maturi-istrazuje-ih-policija/>

učenicima i studentima savjetuje na koje načine varati, a na kojima se i sugerira kako je varanje na ispitima normalno: “Lijepo je biti predan, ambiciozan i željan znanja, ali nije grijeh malo si pripomoći *sa strane*.”¹⁰ Jedan je od natpisa sa internetske stranice.

Ovakvi su podaci zabrinjavajući jer upućuju na to da se prepisivanje uvelike normalizira putem poruka koje se učenicima šalju pomoću medija. Mediji normaliziraju prepisivanje kako bi doprli do čitalačke publike, a to rade na način da upućuju na krive društvene vrijednosti. Učenici su vrlo kreativni i domišljati, a nove ideje se prosljeđuju s jednih na druge, međusobno. Prepisivanje vrlo često postaje i grupno te se doživljava kao timski rad među učenicima i kolegama. Učenici u dogovoru prepisuju, došaptavaju, šalju si odgovore putem papirića i mobitela te se konzultiraju na brojne druge načine. Fotografiraju se ispiti i šalju drugim učenicima kako bi poslali rješenja, ispiti se krađu, a pitanja se dijele među učenicima iz različitih razrednih odjeljenja.

Do opreme za prepisivanje vrlo je jednostavno doći putem interneta. Moguće je iznajmiti bubice za uho, kamere, šalabahtere i ostalu domišljatu tehnologiju, a nude se i preporuke i savjetovanje kako što uspješnije varati.¹¹ Moglo bi se reći da je prepisivanje postalo i unosan način zarade.

“Obratite nam se s povjerenjem i sljedeći put bezbrižno sjedite u ovakav stolac.”¹², natpis je koji stoji uz sliku školskog stolca na naslovnoj stranici jedne od stranica za najam opreme za prepisivanje i varanje na ispitima. Na stranici su navedene i sve vrste kontakta kao što su telefon, Viber, Whatsapp i adresa na kojoj se obavlja najam. Zabrinjavajuća je činjenica kako je jednostavno doći do ovakve opreme, kako su podaci o ovakvim radnjama široko dostupni putem medija, a opet se po pitanju varanja na ispitima gotovo ništa ne poduzima. S obzirom na to da je prisutna široka dostupnost savjeta i opreme za varanje, normalizacija i zastupljenost prepisivačke klime, postavlja se pitanje koliko je ustvari moguće za ovakve postupke kriviti učenike pojedinačno? Uzmemo li u obzir činjenicu da se u društvu više vrednuju ocjene nego trud i zalaganje, a zaobilaženje zakona se normalizira, možemo li uopće očekivati nešto bolje od učenika? Učenici teže uspjehu kao primarnoj vrijednosti, a to će pokušati ostvariti na što jednostavniji i sigurniji način, što je u hrvatskom društvu, čini se, sasvim legitimno.

¹⁰ <http://www.mojfaks.com/vijesti/foto-najbolje-tehnike-prepisanja-na-ispitu>

¹¹ <https://www.bubice-bube.com/bubice-iznajmljivanje/>

¹² <https://www.bubice-bube.com/kontakt-hrvatska/>

2.4. Sprječavanje varanja na ispitima

Kako bi se onemogućilo varanje na ispitima nužno je djelovati na svim razinama, od onih najmanjih kao što je kultura škole do najviših kao što su državni zakoni. Počevši od najmanjih razina kao što je sama razredna formacija, bitan je prije svega raspored sjedenja za vrijeme ispita koji će onemogućiti učenicima da varaju te dati nastavnicima priliku da konstantno motre na same učenike. Također, od velike je koristi upozoriti učenike na varanje prije samog ispita, naglasiti kako je takvo ponašanje neprihvatljivo i ukazati na njegove negativne posljedice i sankcije koje ga slijede. Ako se kasnije ipak pojavi ponašanje u kojem učenici varaju, nužno je da nastavnik bude dosljedan pri kažnjavanju prepisivanja. Potrebno je od učenika zahtijevati da ostave pripadajuće stvari izvan učionice i napomenuti kako se prepisivanje neće tolerirati prije samog početka ispita, ali i pri samom upoznavanju učenika s nastavnim predmetom. Većina nastavnika, učenike kažnjava upozorenjem, na način da zamole učenike da više ne gledaju u tuđi papir te ih višestruko upozoravaju što nije djelotvorno. Drugi način na koji se nose s ovom situacijom je uzimanje ispita i davanje negativne ocjene.

Davis (1992) upozorava na činjenicu da iako preventivne mjere i metode odvrću od varanja u specifičnim situacijama, one i dalje nemaju dugoročan učinak na varanje. Tek onda kada učenici razviju jaču predanost obrazovnom procesu i kada će posjedovati individualni etički kodeks koji se protivi varanju i cijeni svrhu obrazovanja u suštini, znanje kao vrijednost, a ne ocjenu kao proizvod, problem će moći biti učinkovito riješen. Nužno je analizirati strategije poučavanja procesora te vršiti njihovu procjenu i evaluaciju kako bi se shvatilo koje stavke utječu na nemoralno ponašanje učenika ili obeshrabrenje za učenjem. Potrebno je i detaljno istražiti motivaciju učenika za varanjem i razloge zbog kojih varaju te pokušati djelovati na same uzroke varanja. Trebaju se pronaći tehnike za obeshrabrivanje učenika u nemoralnom ponašanju koje su funkcionalne.

Varanje na ispitima suprotstavlja se suštinskim ciljevima obrazovanja, a to je ostvarivanje validnih i realnih kompetencija kod učenika. Bitno je da nastavnici kao prioritet u učenju postave zalaganje i razumijevanje, a ne da se isključivo fokusiraju na ocjene.

Trud i razumijevanje moraju biti prioritet obrazovanja. Potrebno je izmijeniti cjelokupni sustav ocjenjivanja i dati manju važnost bodovima i ocjenama. U ocjenjivanje se stoga treba uključiti zalaganje, usmeni ispiti, sudjelovanje i razumijevanje. Istraživanja pokazuju kako često tamo gdje i postoje normativi kako se ponašati u situaciji u kojoj učenici varaju, oni nisu ispoštovani od strane profesora. Nužno se orijentirati na puno dublja pitanja

kao što su pitanja o svrsi škole i odgojno obrazovnih ustanova te samog polaganja ispita. Promjene zakonika i dalje nisu dovoljne za iskorjenjivanje akademske neetičnosti, a promjena mora početi na samome razmišljanju i mentalitetu zajednice. Galloway ističe sljedeću odliku varanja:

“Varanje postaje još jedan mehanizam pomoću kojeg zajednice prednosti održavaju svoju privilegiju i stavlja mlade u težak položaj izbora između njihovog integriteta ili činjenja što god je potrebno da zadovolje kulturne i klasne standarde”. (Galloway, 2012, 396)

Nužno je redefinirati definiciju uspjeha unutar zajednice, od politike odgoja i obrazovanja pa sve do samih kurikula i nastavnih praksi, nastavnih planova i programa. Trebaju se uspostaviti druge vrijednosti u društvu, u kojem kako navodi jedan od ispitanika u istraživanju koje je proveo McCabe, osobe koje prijave prepisivanje bivaju više osuđivane od onih koje prepisuju.

“To je neizgovoreno pravilo za ljude naše dobi - jednostavno ne kažete. Ni sam ne znam zašto, ali izgleda da izgledate gore od osobe (koja vara).” (McCabe, 1999, 684)

Postoji i jasna potreba za detaljnija istraživanja i uvid u nastavničku perspektivu. Potrebni su detaljni odgovori na pitanja o tome zašto nastavnici ništa ne poduzimaju ili ignoriraju varanje na ispitima jer je ključan njihov odnos prema varanju. Štambuk i suradnici ipak usmjeravaju pažnju na činjenicu kako nastavnici varanje doživljavaju i vrlo emotivno te se nerijetko osjećaju nemoćnim po pitanju njegova sprječavanja. U svome istraživanju ukazuju na sljedeće:

“Na kraju upitnika rutinski je ostavljen prostor za komentare. Neočekivano, dobiveni odgovori omogućili su dodatno razumijevanje problema varanja jer je gotovo četvrtina nastavnika ostavila svoj komentar. Neki su komentari bili vrlo emocionalni, odražavajući bespomoćnost nastavnika u nošenju s problemom varanja, posebno naglašavajući povezanost učeničkog/studentskog varanja sa sveprisutnim nepoštenjem i korupcijom u hrvatskom društvu. Komentari su također ukazivali na neodlučnost nastavnika u odabiru prave reakcije za varanje te na njihov doživljaj varanja kao situacijski uvjetovanog.” (Štambuk i sur.,2015, 287)

Nužno je da profesori međusobno komuniciraju o ovome problemu i pokušaju doći do zajedničkih rješenja. Kulturu prepisivanja potrebno je konstantno pratiti kao i njene promjene kako bi se znalo kakvi su stavovi učenika i koliko su djelotvorne metode sprečavanja prepisivanja. Nastavnike se treba upoznati s novim tehnologijama i načinima prepisivanja

kako bi ih uopće mogli uočiti i sankcionirati. Kako bi se to postiglo, mogu se organizirati seminari i radionice s fokusom na ovu temu. Pomoći može donošenje etičkog kodeksa po kojem će se postupati i koji će se provoditi na razini cijele škole te će biti učinkovit. Nastavnici bi trebali znati steći autoritet u nastavnom procesu kao i samo poštovanje učenika. Kod učenika se treba razvijati kritičko razmišljanje i ukazati im na moralnu perspektivu i posljedice njihovog djelovanja. Nastavnici bi trebali razmotriti smanjenje pritiska na učenike uzimajući u obzir činjenicu da učenici češće prepisuju kada su očekivanja od njih visoka. Studije su pokazale kako je bitan i način na koji roditelji nagrađuju svoju djecu te im se obraćaju. Zhao, Heyman i suradnici (2017) upozoravaju na to da ukoliko se djecu hvali za to što su pametna, utoliko vjerojatnosti da će varati u potrebi da se takvom i iskažu postaju veće.

U nastavku su izneseni korisni savjeti nastavnicima koji bi im mogli pomoći da smanje varanje njihovih učenika. Potrebno je nagrađivati trud i napredak, a ne “pamet” kao jedinstvenu vrijednost te se osvrtno na trud učenika pri davanju povratnih informacija. Poželjno je uvesti etičko i moralno ponašanje u kurikulum, s učenicima napraviti edukacije i radionice koje će osvijestiti svrhu obrazovanja. Profesori bi trebali mijenjati testove kako bi spriječili poznavanje odgovora kod učenika, testove i pitanja potrebno je redovito mijenjati.

Nastavnik bi za vrijeme ispita trebao hodati učionicom i promatrati reakcije učenika, razdvojiti ih tako da sjede što udaljenije jedni od drugih kako ne bi došlo do međusobnog prepisivanja. Učenici koji varaju najčešće unaprijed dogovoreno sjede jedni pored drugih te je nužno onemogućiti takav raspored sjedenja učenika koji je unaprijed planiran. Učenike treba zatražiti da osobne stvari ostave izvan područja koja su im dostupna za uporabu, primjerice ispod stola, klupe i slično. Mobitele je potrebno predati na vidljivo mjesto prije početka ispita ili nastavnicima kako bi se spriječila njihova neovlaštena uporaba. Ako nastavnik uoči da učenik gleda u tuđi ispit, trebao bi ga upozoriti i razmjestiti, a ne tolerirati ovakvo ponašanje ili ga samo nastaviti upozoravati.

Učenicima je potrebno naglasiti kako izlaženje iz učionice za vrijeme ispita nije dozvoljeno. Nastavnik se treba uvjeriti i da netko drugi ne piše ispit umjesto učenika, osobito kada nastavnici još uvijek ne poznaju učenike. Kako bi to osigurao, nastavnik može prebrojiti učenike u razredu i one na popisu te zahtijevati njihove popise radi kasnije evidencije i mogućih postupaka. U ispite je potrebno uključiti subjektivna pitanja koja zahtijevaju učenička promišljanja. Učitelji bi trebali označiti danu ocjenu na ispitu kako je učenici ne bi mogli naknadno prepraviti. Ključno je osvijestiti učenike da varanje ne utječe samo na njih već i na sve ostale učesnike odgojno-obrazovnog procesa. U zaključnu ocjenu preporučljivo je uključiti i druge aspekte kao što su zalaganje, aktivnost, grupne projekte, redovitost

pohađanja nastave i slično, a ne isključivo ocjenu na ispitu. Nastava bi trebala biti praktičnija, a ne isključivo orijentirana na teorijski sadržaj. Također, ukoliko su odgovori kod učenika slični, nužno je dodatno proučiti njihovo ponašanje tijekom ispita. Veliki utjecaj na ponašanje učenika ima i vremenski menadžment nastavnika. Zadaća je nastavnika dati učenicima dovoljno vremena između ispita da se pripreme za sljedeći ispit te tražiti pomoć od kolega, pedagoga i ostalih suradnika ako nisu sigurni kako postupati u samom odgojno-obrazovnom procesu u bilo kojem trenutku.

2.5. Posljedice neetičkog akademskog ponašanja

Posljedice koje neetičko akademsko ponašanje ima direktno na samog učenika ovise o nastavniku. Nastavnik sam odlučuje kako će se postaviti i reagirati u ovim trenucima te koje će posljedice učenik snositi. Neetičko akademsko ponašanje uključuje niz radnji koje nisu isključivo vezane uz varanje na ispitima, a odnose se primjerice na plagiranje, prepisivanje zadaća, krađu ispita i mnoge druge postupke kojim se krši sve ono što vodi pravednom i jednakom obrazovanju među učenicima. Posljedice se tako očituju u nejednakosti između učenika. Učenici koji do svojih rezultata stižu pravednim putem kroz sustav ocjenjivanja postižu jednake rezultate kao oni koji do rezultata dolaze varanjem. Ovo može djelovati vrlo demotivirajuće na učenike koji se trude i rezultate postižu ispravnim putem. U drugim učenicima može pobuditi ljutnju i tugu zbog istoga. S druge strane, učenici koji ne varaju često su izrugivani i odbačeni čime se šalje potpuna kriva poruka. Ovakvim je stavom uspjeh u središtu društvene vrijednosti bez obzira na to na koji se način dolazi do njega.

Normaliziranje akademskog nepoštenja koje je sveprisutno u hrvatskim srednjim školama može prethoditi i kasnijem nepoštenju i ponašanju u obavljanju posla. Produkt neetičkog akademskog ponašanja je i nedostatak kompetentnih i stručnih osoba u poslu koji obavljaju. Osobe do svojih rezultata dolaze kroz varanje, a ne stjecanjem stvarnog obrazovanja što se kasnije vrlo lako vidi kada krenu obavljati poslove za koje bi trebali biti educirani. Na posljedice upozorava i Fernese:

“Nadalje, važno je proučavati varanje u školi kao prethodno budućem neetičkim ponašanju, jer se ono može smatrati trajnom karakteristikom i modelom ponašanja koji se širi u različitim sferama života, a koji su snažni prediktor nesavjesnih ponašanja na radnom mjestu (Elias, 2009; Lawson, 2004).” (Fernese, 2001, 357)

Varanje se ujedno smatra i jednim od razloga za visoku zastupljenost korupcije koja je vrlo prisutna u hrvatskom društvu. Nemoral na nižim razinama vodi i na nemoralno ponašanje u kasnijoj karijeri. Visokoj prihvatljivosti prepisivanja svjedočimo i putem tiska i medija, naime podaci pokazuju kako većina srednjoškolaca i dalje smatra prepisivanje sastavnim dijelom obrazovanja.¹³

Primjeri se kreću od samog državnog vrha gdje je među političarima utvrđeno kako su dijelove svojih radova plagirali, a ipak su uspjeli doći na sadašnje pozicije. Ipak, neki su

¹³ <https://www.srednja.hr/zbornica/vecina-nasih-citatelja-smatra-da-je-prihvatljivo-prepisivati-na-ispitu/>

učenici i studenti osvješteniji. Jedan je od primjera studentica Kaja¹⁴ koja je ogorčena sustavom i moralom društva odlučila provoditi edukacije na temu varanja i korupcije. Dok su u nekim drugim uređenim zemljama, varanja na ispitima teško kažnjavana i najčešće ih slijedi suspenzija iz škola i zabrana polaganja ispita, u Hrvatskoj ovo još uvijek nije jedan od slučajeva.

¹⁴ <https://www.zagreb.info/aktualno/hrvatska/zavrsavaju-fakultete-a-nemaju-pojma-studentica-otkrila-kako-se-i-koliko-vara-na-ispitima/94653/>

3. EMPIRIJSKI DIO RADA

3.1. Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja pojava je varanja na pismenim ispitima među učenicima u srednjoškolskoj nastavi. U radu se istražuju stavovi učenika o varanju na pismenim provjerama znanja. Ispituje se tolerancija na varanje i stupanj prihvatljivosti određenih oblika varanja. Ujedno se istražuju i razlozi zbog kojih se učenici odlučuju na varanje na ispitima.

3.2. Cilj istraživanja

Cilj je diplomskog rada utvrditi razinu tolerancije na pojedine oblike varanja na ispitima u srednjoškolskoj nastavi, ispitati u kojim situacijama učenici najčešće varaju i zašto varaju te koji su oblici varanja na ispitima (ne)prihvatljivi kod učenika srednjih škola.

3.2.1. Spoznajni cilj

Spoznajni je cilj utvrditi koji faktori utječu na odluku učenika da varaju na pismenim provjerama znanja te u kojim razmjerima. Cilj je spoznati kakvi su učenički stavovi o varanju te čime su uvjetovani. Nadalje, nastoji se utvrditi koje oblike varanja na ispitima učenici odobravaju ili ne odobravaju i u kojim razmjerima. Istraživanje navedenih čestica pridonijelo bi pedagoškoj teoriji i pomoglo nastavnicima pri shvaćanju učeničkih stavova i djelovanja.

3.2.2. Pragmatični cilj

Istraživanjem se nastoji osvijestiti učenike i odgojno-obrazovne djelatnike o zastupljenosti varanja na ispitima u srednjoškolskoj nastavi te čimbenicima koji doprinose ovakvom ponašanju. Cilj je upozoriti na prisutnost ovog fenomena koji sa sobom donosi posljedice na kvalitetu i pravednost obrazovnog sustava.

3.3. Zadaci istraživanja

Zadatak ovog istraživanja je utvrditi stavove učenika o varanju na ispitima i njegovoj prihvatljivosti. Nadalje, teži se ustanoviti koji su načini varanja na ispitnim provjerama znanja prisutni u srednjim školama i zbog čega se javljaju.

3.4. Istraživačke hipoteze

Hipoteze koje su postavljene u radu su sljedeće:

H1: Varanje je društveno prihvatljivo u hrvatskim srednjim školama.

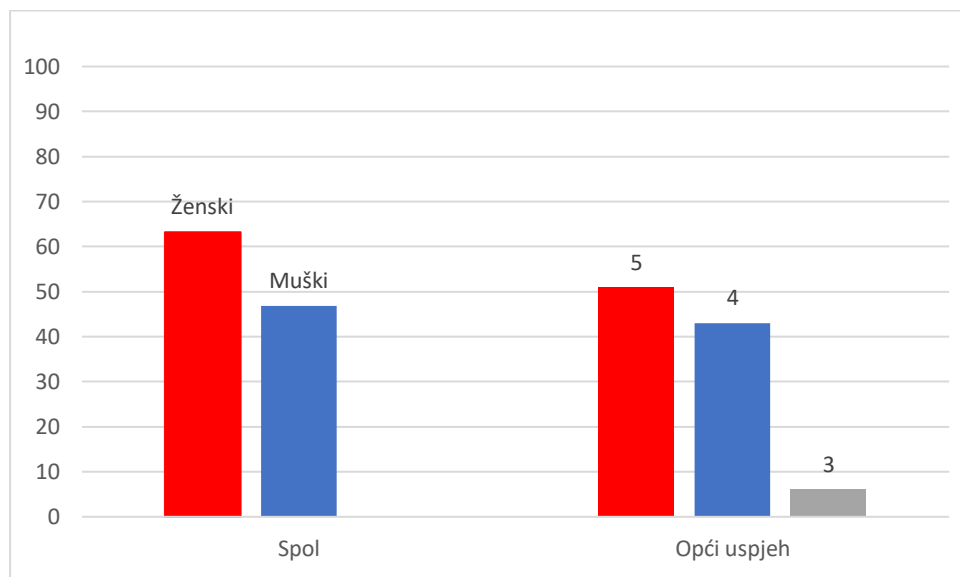
H2: Pasivno prepisivanje i pomaganje drugim učenicima tijekom ispita najprihvatljiviji su oblici varanja

H3: Učenici češće varaju iz eksteralnih razloga nego iz interalnih razloga

3.5. Provođenje istraživanja

Pri istraživanju je korišten kvantitativan pristup kako bi rezultati istraživanja bili što pouzdaniji. Instrument pomoću kojeg se preispituju hipoteze je anketni upitnik, odnosno u istraživanju se koristi metodom anketiranja. Anketno je istraživanje provedeno u 2. mjesecu školske godine 2019./2020. u Srednjoj školi „Ivan Švear“ Ivanić Grad. U istraživanju su anketirani učenici različitih srednjoškolskih usmjerenja; učenici opće gimnazije, ekonomisti, komercijalisti, tehničari za električne strojeve s primijenjenim računalstvom i naftno-rudarski tehničari. Svi su učenici polaznici završnih (četvrtih) razreda srednje škole.

3.6. Uzorak

Grafikon 1. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja je grupa učenika četvrtih razreda srednje škole. Broj ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju je 114, od kojih su 72 ispitanice te 42 ispitanika. Ispitanici

su učenici Srednje škole „Ivan Švear“ Ivanić Grad. U istraživanju su sudjelovali učenici različitih srednjoškolskih usmjerenja; učenici opće gimnazije, ekonomisti, komercijalisti, tehničari za električne strojeve s primijenjenim računalstvom i naftno-rudarski tehničari. Od ukupnog broja ispitanika, 63,2 % ispitanika je ženskog spola, a 36,8 % muškog spola. Uzimajući u obzir opći uspjeh na kraju posljednje akademske godine, uspjeh 50,9 % ispitanika bio je odličan, 43 % vrlo dobar, a 6,1 % dobar.

3.7. Postupci i instrumenti

Metoda kojom je napravljeno istraživanje je anketiranje te je u ove svrhe korišten anketni upitnik. Na prvoj se stranici anketnog listića nalaze pitanja na zaokruživanje vezana uz spol i opći uspjeh ispitanika na kraju zadnje akademske godine. Na sljedećoj se stranici nalaze pitanja zaokruživanja jednog od navedenih stupnjeva, napravljena prema linearnom modelu poznatom kao Likertova skala. Učenici na pitanju odgovaraju na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Anketa je napravljena po uzoru na anketu Šimić Šašić i Klarin (2009.) Prvim dijelom ankete koji se sastoji od osam pitanja, žele se utvrditi učenički stavovi o prihvatljivost varanja na ispitima i njegovim posljedicama. Drugim dijelom ankete ispituju se internalni razlozi za varanje kroz pet postavljenih pitanja, a trećim dijelom eksternalni – također kroz postavljenih pet pitanja. Trećim se setom pitanja ispituje prihvatljivost ili neprihvatljivost određenih oblika varanja, također prema linearnom sustavu pitanja odnosno Likertovoj skali. Ovaj se dio analize sastoji od 11 pitanja. Pitanja variraju na skali od 1 (u potpunosti neprihvatljivo) do 5 (u potpunosti prihvatljivo). Navedena se anketa nalazi u prilogu na kraju diplomskog rada.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Stavovi o varanju

Tablica 1: Stavovi o varanju – relativne frekvencije odgovora na čestice

Sadržaj čestice	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Varanje je prihvatljivo jer svi oko mene varaju	21,1 %	13,2 %	35,1 %	9,6 %	21,1 %
Varanje je prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju	14 %	13,2 %	29,8 %	16,7 %	26,3 %
Varanje u meni izaziva osjećaj nelagode i krivnje	30,7 %	13,2 %	16,7 %	20,2 %	19,3 %
Osjećam nepravdu zbog varanja drugih učenika	32,5 %	17,5 %	14,9 %	18,4 %	16,7 %
Strah me posljedica koje slijede uslijed varanja na ispitu	16,7 %	21,9 %	24,6 %	17,5 %	19,3 %
Donošenjem etičkog kodeksa na razini škole smanjila bi se stopa varanja na ispitima	40,4 %	11,4 %	25,4 %	15,8 %	7 %
Varanje na ispitima vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri	30,7 %	20,2 %	21,1 %	16,7 %	11,4 %
Osobe koje varaju na ispitima često nisu dovoljno kompetentne za obavljanje svog posla u budućnosti	33,3 %	17,5 %	22,8 %	16,7 %	9,6 %

Iz navedenih odgovora može se zaključiti da stavovi učenika uvelike variraju prema iskazu da je varanje prihvatljivo jer svi oko njih varaju. Indiferentnima se izjasnilo 35,1 %, a ostali su iskazi također poprilično ravnomjerno raspoređeni pri iskazima u kojima se učenicima s česticom ne slažu (34,4 %) i slažu (30,7 %). Većina učenika smatra kako je varanje

prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju (43 %), a čak je 29,8% učenika prema ovoj čestici indiferentno. Varanje kod velikog broja učenika ne uzrokuje osjećaj krivnje (43,9%), a s druge strane, kod čak 39,5% učenika uzrokuje. Vidljivo je kako su odgovori i u ovom području vrlo podijeljeni. Čak 50% učenika izjavilo je kako ne osjeća osjećaj nepravde zbog varanja drugih učenika dok se s druge strane, 35,1% učenika s ovom česticom slaže. Samo 16,7% učenika u potpunosti su suglasni s ovom izjavom. Velik dio učenika strah je posljedica koje slijede uslijed varanja na ispitu (38,6%), ali gotovo jednak dio učenika ujedno ne osjeća strah od posljedica pri varanju (36,8%). Mišljenja su u vezi ove čestice također vrlo podijeljena. Zanimljivo je i da je 24,6% učenika neodlučno o ovome pitanju. Čak 51,8% učenika smatra da donošenje etičkog kodeksa na razini škole ne bi smanjilo stopu varanja na ispitima, a samo se 22,8% učenika slaže s ovom tvrdnjom što nam ukazuje na to da pri sprječavanju varanja nije dovoljno djelovati samo na zakonodavnoj razini. Jako velik postotak učenika (50,9%) smatra kako varanje na ispitima ne vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri, dok se samo 28,1% učenika složilo s ovom tvrdnjom. Samo 26,3% učenika smatra da osobe koje varaju na ispitima često nisu kompetentne za obavljanje svojeg posla u budućnosti. Najveći se broj učenika ne slaže s ovom tvrdnjom (50,8%). Zbog velike raznolikosti odgovora izračunati su deskriptivni parametri (aritmetička sredina i mod) kako bi došli do jasnijeg zaključka.

Tablica 2 : Stavovi o varanju - deskriptivni parametri čestica korištenih u instrumentu

Sadržaj čestice	M	Mo	N	Min	Max
Varanje je prihvatljivo jer svi oko mene varaju	2,96	3	114	1	5
Varanje je prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju	3,28	3	114	1	5
Varanje u meni izaziva osjećaj nelagode i krivnje	2,84	1	114	1	5

Osjećam nepravdu zbog varanja drugih učenika	2,69	1	114	1	5
Strah me posljedica koje slijede uslijed varanja na ispitu	2,93	3	114	1	5
Donošenjem etičkog kodeksa na razini škole smanjila bi se stopa varanja na ispitima	2,38	1	114	1	5
Varanje na ispitima vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri	2,57	1	114	1	5
Osobe koje varaju na ispitima često nisu dovoljno kompetentne za obavljanje svog posla u budućnosti	2,46	1	114	1	5

Iz deskriptivnih parametra čestica, moguće je zaključiti kako većina učenika ne smatra da je prihvatljivost varanja uvjetovana varanjem njihove okoline te je prema ovoj čestici indiferentna. Učenici u većini smatraju kako je varanje prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju, a varanje kod njih često ne uzrokuje nikakav osjećaj nelagode ili krivnje. Učenici uglavnom ne osjećaju nepravdu zbog varanja drugih učenika te su njihovi osjećaji pri posljedicama koje dolaze uslijed varanja vrlo podijeljeni. Učenici smatraju kako donošenje etičkog kodeksa na razini škole ne bi smanjilo varanje u školama čime se može zaključiti da pri sprječavanju varanja na ispitima nije dovoljno samo donošenje etičkog kodeksa već treba djelovati i na drugim razinama. Većina učenika smatra da varanje na ispitima ne vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri te da nema utjecaj na kompetentnost učenika za obavljanje svog posla u budućnosti.

4.2. Interalni razlozi za varanje

Tablica 3: Interalni razlozi za varanje - relativne frekvencije odgovora na čestice instrumenta

Sadržaj čestice	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Varam jer želim pomoći prijatelju	11,4 %	7,9 %	23,7 %	25,4 %	31,6 %
Varam jer ne stignem naučiti gradivo za ispit	8,8 %	13,2 %	18,4 %	26,3 %	33,3 %
Varam jer sam lijena/a učiti	23,9 %	18,6 %	23 %	11,5 %	23 %
Varam jer ne mogu drugačije postići željenu ocjenu	45,6 %	21,9 %	14,9 %	9,6 %	7,9 %
Varam jer želim postići bolji školski uspjeh	22,1 %	17,7 %	15 %	22,1 %	23 %

Pri analizi interalnih razloga za varanje vidljivo je kako velik dio učenika vara kako bi pomogao prijatelju (57 %) dok se samo 19,3 % učenika nije složilo s ovom tvrdnjom. Nadalje, još veći dio učenika vara jer ne stigne naučiti gradivo za ispit (59,6 %). Nedostatak vremena za učenje nije razlog varanja kod 22,1 % učenika. Najveći dio učenika (42,5 %) ne slaže se s tvrdnjom da varaju jer su lijeni učiti, no rezultati odgovora na čestice su ovdje vrlo raspršeni. Tako lijenost nema presudan utjecaj na varanje kod 23% učenika, a 34,5 % učenika navodi kako vara zbog lijenosti. Samo 17,5 % učenika vara jer ne može drugačije postići željenu ocjenu dok isto nije razlog varanja kod čak 67, 5% učenika. S tvrdnjom „Varam jer želim postići bolji školski uspjeh“ složilo se 45,1 % učenika, a ostatak rezultata ide u drugu

krajnost gdje se s tvrdnjom ne slaže 29,8 % učenika. Ostalih je 15 % učenika neutralno. Rezultati su još jednom u mnogo slučajeva vrlo raznoliki te su zbog detaljnije analize u tablici 4., izračunati dodatni parametri.

Tablica 4: Interlni razlozi za varanje- deskriptivni parametri čestica korištenih u instrumentu

Sadržaj čestice	M	Mo	N	Min	Max
Varam jer želim pomoći prijatelju	3,58	5	114	1	5
Varam jer ne stignem naučiti gradivo za ispit	3,62	5	114	1	5
Varam jer sam lijena/a učiti	2,89	1	114	1	5
Varam jer ne mogu drugačije postići željenu ocjenu	2,12	1	114	1	5
Varam jer želim postići bolji školski uspjeh	3,04	5	114	1	5

Iz deskriptivnih je parametra moguće zaključiti kako učenici najčešće varaju jer žele pomoći prijateljima ili ne stignu naučiti gradivo za ispit. S druge strane, rjeđe varaju jer su lijeni učiti, a vrlo rijetko jer smatraju da ne mogu drugačije postići željenu ocjenu. Najčešći odgovor pri tvrdnji „Varam jer želim postići bolji školski uspjeh“ je 5, odnosno u potpunosti se slažem, iako je kroz izračun aritmetičke sredine uočljivo kako su odgovori kod ovog pitanja još jednom vrlo raspršeni. Dakle, učenici najčešće varaju zbog nedostatka vremena ili kako bi pomogli prijateljima, a zanimljivo je i da najrjeđe varaju jer ne mogu drugačije postići željenu ocjenu.

4.3. Eksternalni razlozi za varanje

Tablica 5: Eksternalni razlozi varanja - relativne frekvencije odgovora na čestice instrumenta

Sadržaj čestice	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Varam kada nastavnik ne obraća pažnju na učenike tijekom ispita	11,4 %	7 %	21,9 %	21,1 %	38,6 %
Varam kada mi raspored sjedenja to dopušta	21,1 %	7 %	19,3 %	19,3 %	33,3 %
Varam kada je ispit pretežak	12,3 %	4,4 %	22,8 %	23,7 %	36,8 %
Varam kako bih ispunio/ la očekivanja nastavnika i roditelja	53,5 %	12,3 %	10,5 %	9,6 %	14 %
Varam kada je ispit nepravedan	19,3 %	4,4 %	26,3 %	14,9 %	35,1 %

Pri analizi eksternalnih razloga za varanje vidljivo je kako visok postotak učenika vara kada nastavnik ne obraća pažnju na učenike tijekom ispita (59,7 %), a samo se 18,4 % učenika ne slaže s ovom česticom. Čak 52,6 % učenika vara kada im to dopušta raspored sjedenja, a 28,1 % se učenika s ovom tvrdnjom ne slaže. Ostalih 19,3 % učenika neutralnog je stava o utjecaju rasporeda sjedenja na odluku hoće li varati na ispitu. Najviši postotak učenika vara i kada je ispit pretežak (60,5 %), a samo se 16,7 % učenika nije složilo s ovom tvrdnjom. Ostalih je 22,8 % učenika neutralno o pitanju utjecaja težine ispita na varanje. Zanimljiv je podatak da vrlo velik broj učenika ne vara kako bi ispunio očekivanja nastavnika ili roditelja (65,8%), a očekivanja roditelja i nastavnika utječu na odluku da varaju kod 23,6 % učenika. Učenici često varaju kada je sam ispit nepravedan (50 %), a velik je broj učenika

suzdržan o ovome pitanju (26,3 %). Iz analize je moguće zaključiti kako najveći postotak učenika vara kada je ispit pretežak ili kada nastavnik ne obraća pažnju na učenike tijekom ispita. Učenici najrjeđe varaju kako bi ispunili očekivanja nastavnika i/ili roditelja. U tablici 6 prikazani su deskriptivni parametri čestica korištenih u instrumentu radi detaljnije analize podataka.

Tablica 6: Eksternalni razlozi varanja - deskriptivni parametri čestica korištenih u instrumentu

Sadržaj čestice	M	Mo	N	Min	Max
Varam kada nastavnik ne obraća pažnju na učenike tijekom ispita	3,69	5	114	1	5
Varam kada mi raspored sjedenja to dopušta	3,37	5	114	1	5
Varam kada je ispit pretežak	3,69	5	114	1	5
Varam kako bih ispunio/ la očekivanja nastavnika i roditelja	2,18	1	114	1	5
Varam kada je ispit nepravedan	3,42	5	114	1	5

Iz deskriptivnih je parametara moguće utvrditi kako učenici najčešće varaju kada je ispiti pretežak ili nastavnik ne obraća pažnju na njih tijekom ispita. Vrlo je bitno osvijestiti ovu spoznaju kod nastavnika s obzirom na to da oba razloga za varanje u potpunosti zavise od samog nastavnika. Bitno je da nastavnik obraća pažnju na učenike tijekom ispita i spriječi njihovo varanje te da ispit učini savladivim i razumljivim za učenike. Čest razlog za varanje na ispitima je i raspored sjedenja. Nužno je da nastavnik osigura što više prostora za učenike tijekom ispita kako ne bi međusobno prepisivali jedni od drugih, ali da ih može sve imati pod kontrolom tijekom ispita. Visok postotak učenika vara i kada je ispit nepravedan. Važno je napomenuti kako su se sve vrste eksternalnog varanja pokazale zastupljenima, osim varanja kako bi se ispunila očekivanja nastavnika i roditelja. Bitno je da nastavnik onemogući da učenici prepisuju kroz kontrolu učenika za vrijeme ispita, ali i kvalitetnu strukturu i razradu ispita te rasporeda sjedenja učenika.

4.4. Prihvatljivost varanja

Tablica 7: Prihvatljivost određenih oblika varanja na ispitima - relativne frekvencije odgovora na čestice instrumenta

Sadržaj čestice	U potpunosti neprihvatljivo	Neprihvatljivo	Niti prihvatljivo, niti neprihvatljivo	Prihvatljivo	U potpunosti prihvatljivo
Pomaganje prijateljima tijekom pismenog ispita	1,8 %	6,1 %	22,8 %	26,3 %	43 %
Prepisivanje od drugih učenika na pismenoj provjeri znanja	7 %	12,3 %	33,3 %	17,5 %	29,8 %
Dopuštanje drugom učeniku da prepisuje od mene	2,6 %	8,8 %	25,4 %	24,6 %	38,6 %
Došaptavanje s drugim učenicima u svrhu saznavanja odgovora za vrijeme ispita	0,9 %	13,2 %	31,6 %	18,4 %	36 %
Korištenje šalabahtera	8,8 %	13,2 %	28,1 %	14,9 %	35,1 %
Slanje odgovora ili šalabahtera drugim učenicima putem papirića	15 %	17,7 %	24,8 %	12,4 %	30,1 %
Prepisivanje ispitnih odgovora s mobitela	17,7 %	16,8 %	26,5 %	15 %	23,9 %
Slanje odgovora drugim učenicima putem mobitela	21,2 %	22,1 %	26,5 %	7,1 %	23 %
Saznavanje ispitnih pitanja prije ispita	9,7 %	9,7 %	18,6 %	13,3 %	48,7 %
Krivotvorenje ocjene	77,9 %	8 %	6,2 %	1,8 %	6,2 %
Korištenje mikrofona i bubica za vrijeme ispita	59,6 %	12,3 %	11,4 %	4,4 %	12,3 %

Kroz sljedeće se čestice preispituje prihvatljivost određenih oblika varanja kod učenika. Čak 69,3 % učenika smatra da je varanje prihvatljivo kada se njime pomaže prijateljima. Samo se 7,9 % učenika nije složilo s ovom tvrdnjom, a ostatak je učenika neutralnog mišljenja. S izjavom da je prepisivanje od drugih učenika na pismenoj provjeri znanja prihvatljivo složilo se 47,3 % učenika, a samo se 19,3 % učenika ne slaže s ovom stavkom. Velik postotak (63,2 %) učenika odobrava dopuštanje drugim učenicima da prepisuju od njih, a samo 11,4 % učenika smatra ovakvo djelovanje neprihvatljivim. Došaptavanje s drugim učenicima u svrhu saznavanja odgovora za vrijeme ispita također je prihvaćen oblik varanja (54,4%) s kojim se ne slaže samo 14,1 % učenika, a velik je broj učenika neutralan u svojim stavovima te ga ne doživljavaju niti prihvatljivim niti neprihvatljivim (31,6%). Korištenje je šalabahtera prihvatljivo kod većine koja se sastoji od 50 % učenika, a slanje odgovora putem istih kod čak 42,5 % učenika. Velik je broj učenika o pitanju korištenja šalabahtera (28,1%) te njihovog slanja (24,8 %) indiferentan. Ipak, s druge je krajnosti nezanemariv i broj učenika koji ne odobrava slanje odgovora drugim učenicima putem šalabahtera (22,7 %) i njihovo korištenje (22 %). Prepisivanje ispitnih odgovora s mobitela ne odobrava 34,5 % učenika, a odobrava 39,4 % učenika. Ostatak je učenika bez određenog stava za ili protiv ovakvog ponašanja te su čestice odgovora različito raspoređene. Slanje odgovora drugim učenicima putem mobitela prihvatljivo je kod 30,1 % učenika, a neprihvatljivo kod većine od 43,3 % učenika. Velik je broj od 26,5 % učenika ostao neutralan o svojim stavovima pri ovoj čestici te su odgovori raspršeni. Većina učenika odobrava saznavanje ispitnih pitanja prije ispita (62 %). Samo 19,5 % učenika smatra saznavanje pitanja unaprijed neprihvatljivim. Dok su prijašnje čestice bile većinom prihvatljive kod učenika, krivotvorenje ocjena (85,9 %) i korištenje mikrofona i bubica za vrijeme ispita (71,9 %) još uvijek se smatraju većinski neprihvatljivim oblicima varanja među učenicima.

Tablica 8: Prihvatljivost određenih oblika varanja na ispitima- deskriptivni parametri čestica korištenih u instrumentu

Sadržaj čestice	M	Mo	N	Min	Max
Pomaganje prijateljima tijekom pismenog ispita	4,03	5	114	1	5
Prepisivanje od drugih učenika na pismenoj provjeri znanja	3,51	3	114	1	5
Dopuštanje drugom učeniku da prepisuje od mene	3,88	5	114	1	5
Došaptavanje s drugim učenicima u svrhu saznavanja odgovora za vrijeme ispita	3,75	5	114	1	5
Korištenje šalabahtera	3,54	5	114	1	5
Slanje odgovora ili šalabahtera drugim učenicima putem papirića	3,21	5	114	1	5
Prepisivanje ispitnih odgovora s mobitela	3,08	3	114	1	5
Slanje odgovora drugim učenicima putem mobitela	2,86	3	114	1	5
Saznavanje ispitnih pitanja prije ispita	3,79	5	114	1	5
Krivotvorenje ocjene	1,49	1	114	1	5
Korištenje mikrofona i bubica za vrijeme ispita	1,97	1	114	1	5

Kroz detaljniju je analizu deskriptivnih parametra moguće zaključiti kako je pomaganje prijateljima za vrijeme ispita najprihvatljiviji oblik varanja na ispitu. Odmah nakon slijedi dopuštanje drugom učeniku da prepisuje od učenika, dakle može se zaključiti kako učenici često odobravaju varanje kojim se pomaže drugima. Sukladno je tome potvrđena i druga hipoteza; *H2: Pasivno prepisivanje i pomaganje drugim učenicima tijekom ispita najprihvatljiviji su oblici varanja*. Iako je najčešći odgovor na prihvatljivost prepisivanja od drugih učenika 3, ono je i dalje većinski prihvaćeno. Vrlo je prihvaćen oblik varanja i došaptavanja s drugim učenicima u svrhu saznavanja ispitnih odgovora te samo korištenje šalabahtera. Slanje odgovora dugim učenicima putem šalabahtera, većinski je prihvaćeno iako odgovorni stavovi o ovakvom djelovanju variraju na svim razinama. Najčešći je odgovor na prihvatljivost slanja odgovora drugim učenicima putem mobitela 3, te je njegova prihvatljivost ispod razine indiferentnosti. S druge strane, za razliku od prethodno navedenih oblika varanja, krivotvorenje ocjene i korištenje mikrofona i bubica za vrijeme ispita i dalje su neprihvatljivi među učenicima u srednjim školama.

4.5. Aritmetička sredina zastupljenosti varanja iz interalnih i eksteralnih razloga te opće prihvatljivosti varanja

Tablica 9: Aritmetička sredina zastupljenosti varanja iz interalnih i eksteralnih razloga te opće prihvatljivosti varanja

Varijable	M
Interalni razlozi varanja	3,05
Eksteralni razlozi varanja	3,27
Prihvatljivost varanja	3,19

Kroz izračun aritmetičkih sredina različitih skupina čestica moguće je uvidjeti kako učenici najčešće varaju iz eksteralnih razloga. Time se potvrđuje hipoteza pod brojem 3; *H3: Učenici češće varaju iz eksteralnih razloga nego iz interalnih razloga.* Ipak, kroz prijašnju je analizu bilo moguće uvidjeti kako se svi eksteralno razlozi za varanje motivatori za prepisivanje kod učenika, osim očekivanja nastavnika i roditelja. Nadalje je potvrđena hipoteza pod brojem 1; *H1: Varanje je društveno prihvatljivo u hrvatskim srednjim školama.* Gotovo su sve čestice o prihvatljivosti varanja ocijenjene prihvatljivima, a iznimke su jedino krivotvorenje ocjena i korištenje mikrofona i bubica za varanje na ispitima. Učenici često varaju i iz internalnih razloga, a najčešće kako bi pomogli prijateljima ili zato što ne stignu naučiti ispitno gradivo. S druge strane, najrjeđe varaju jer ne mogu dobiti željenu ocjenu ni na jedan drugi način.

5. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj se diplomski rad željelo ispitati koji su oblici varanja na ispitima (ne)prihvatljivi kod učenika u hrvatskim srednjim školama. U istraživanju su ispitani opći stavovi učenika o varanju i njegovim posljedicama na društvo i kompetentnost pojedinca. Nastojalo se utvrditi koji se osjećaji javljaju kod učenika pri varanju njih samih ili drugih učenika. Ujedno su ispitani i razlozi zbog kojih se učenici najčešće odlučuju na ispitno varanje.

Istraživanje je pokazalo kako učenici smatraju da prihvatljivost varanja nije uvjetovana varanjem okoline, odnosno drugih učenika. Stoga, učenici su pri odluci da varaju vođeni nekim drugim motivatorima. Istraživanje je pokazalo kako je varanje za učenike prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju, a zabrinjavajuće je i to da varanje kod učenika ne uzrokuje nikakav osjećaj nelagode ili krivnje. Nužno je stoga da posljedice koje slijede uslijed varanja budu ozbiljne i dosljedne kako bi se spriječilo varanje. Bitno je da nastavnici budu osviješteni po pitanju ozbiljnosti sankcija koje donose za varanje učenika i posljedica koje dolaze s ignoriranjem i zanemarivanjem ovakvog ponašanja. Zanimljivo je kako većina učenika smatra da se donošenjem etičkog kodeksa ne bi smanjilo varanje na ispitima. Dakle, nužno je detaljnije ispitati učenike o tome kako bi se varanje moglo spriječiti.

Kroz analizu interalnih razloga za varanje utvrđeno je kako učenici najčešće varaju da bi pomogli prijateljima ili zato što ne stignu naučiti gradivo za ispit. Sukladno tomu, vidljivo je kako učenici pomaganje drugima za vrijeme ispita i dalje smatraju prihvatljivim te ga doživljavaju izrazom prijateljstva. S druge strane, pri analizi eksteralnih razloga za varanje uočljivo je da učenici najčešće varaju kada nastavnik na njih ne obraća pažnju tijekom ispita ili kada je ispit pretežak. Nastavnik treba učiniti ispit razumljivim i savladivim za sve učenike. Ujedno je potrebno i da je nastavnik doista prisutan na ispitu te da prati radnje učenika. Često se vara i zbog rasporeda sjedenja i nepravednog ispita. Važno je poraditi na nastavnom menadžmentu kako bi se ovakve radnje spriječile. Nadalje, učenici su na gotovo sve čestice varanja odgovorili u prevenciji prema djelovanju koje vodi k varanju. Ono što pri rezultatima iznenađuje je da učenici ne varaju zbog očekivanja nastavnika i roditelja. U istraživanju su potvrđene hipoteze da je varanje društveno prihvatljivo u hrvatskim srednjim školama te da učenici češće varaju iz eksteralnih razloga nego iz interalnih.

Pri analizi skale prihvatljivosti, svi navedeni oblici varanja na ispitima vrlo su prihvatljivi, iako u pojedinim česticama odgovori jako variraju. Najprihvatljiviji je oblik varanja na

ispitima pomaganje prijateljima ili dopuštanje drugim učenicima da prepisuju od samih njih s čime je potvrđena hipoteza: *Pasivno prepisivanje i pomaganje drugim učenicima tijekom ispita najprihvatljiviji su oblici varanja.* Učenici kroz ove oblike varanja pomažu drugima i osjećaju manju odgovornost za svoje postupke s obzirom na to da njime ne djeluju direktno na svoju poziciju. Iako se sa sve intenzivnijim tehnološkim napretkom bilježi veliki broj novih načina varanja, utvrđeno je kako učenici i dalje većinski ne odobravaju njihovo korištenje te tako primjerice korištenje mikrofona i bubica smatraju neprihvatljivim.

Učenici smatraju i da varanje na ispitima ne vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri te ne utječe na njihovu kompetentnost u obavljanju posla u budućnosti. Dakle, važno je osvijestiti mogućnost posljedica varanja na kvalitetu obrazovanja kod učenika. Poželjno je napraviti i dodatna istraživanja koja se bave nastavničkom perspektivom na varanje s obzirom da su neki od primarnih razloga za varanje kod učenika uzrokovani ne pažnjom nastavnika i nastavničkom organizacijom ispita.

6. LITATURA

A) Knjige i članci

1. Arnett Jensen L. i suradnici (2002.) It's Wrong, But Everybody Does It: Academic Dishonesty among High School and College Students. *Contemporary Educational Psychology* 27, str. 209-228.
2. Boysen, C.J. (2007.) *Teachers and Cheating: The Relationship Between the Classroom Environment and High School Student Cheating*, Loyola Marymount University. Dostupno na: <https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1208&context=etd> (2.1.2020.)
3. Cerić H. (2018.) Varati ili ne varati, pitanje je sad? O razlozima akademske nečestitosti. *Educa, časopis za obrazovanje, nauku i kulturu* (online) 6/ 11. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/332879744_VARATI_ILI_NE_VARATI_PITANJE_JE_SAD_O_razlozima_akademske_necestitosti?fbclid=IwAR3Q91XwJP18k-JwehJUik6la4UKYfds04lgYua5Is0lZUttsKBoLRc0fD8 (3.1.2020.)
4. Chong Ho Shon ,P. (2015.) Varanjem do prolaska: Paradok izvedbe spolne uloge na ispitima. *Kriminologija & socijalna integracija : časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* (online), 13/1. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=145767 (16.10.2019)
5. F. Davis S., Drinan P.F., Betram Galant T. (2009.) *Cheating in Schools: What we know and what We can do*. 2009 Pub Wiley Blackw lication
6. Davis, S. F. i suradnici (1992.) Academic Dishonesty: Prevalence, Determinants, Techniques, and Punishments. *Teaching of Psychology* 19/1, str. 16-20
7. Eisenberg, J. (2004.) To cheat or not to cheat: effects of moral perspective and situational variables on students' attitudes. *Journal of Moral Education* 33/2, str. 163-178
8. Farnese, M. L. i suradnici (2001.). Cheating behaviors in academic context: does academic moral disengagement matter? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 29, str. 356-365.
9. Fjorović , A. (2018). Etičnost studenata: Percepcija nastavnika Sveučilišta u Dubrovniku. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* (online), 12/15. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=288275 (15.10.2019.)

10. Galloway, M. K. (2012.) Cheating in advantaged high schools: prevalence, justifications, and possibilities for change. *Ethics and Behavior* 22/5, str. 378-399
11. Klarin, M.; Proroković, A.; Šimić Šašić, S. Obiteljski i vršnjački doprinos donošenju odluka iz različitih sfera života kod adolescenata- Kroskulturalna perspektiva. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 19/3. str. 547-559. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/55464>
12. McCabe, D. L. (1999.) Academic Dishonesty Among High School Students. *Adolescence* (online), str. 681-687. Dostupno na: <https://osf.io/2dzfh/> (28.12.2019.)
13. Murdock, T. B.; Anderman, E. M.(2006.) Motivational perspectives on student cheating: toward an integrated model of academic dishonesty. *Educational Psychologist* (online) 41/3, str. 129-145. Dostupno na : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.3077&rep=rep1&type=pdf> (21.11.2019)
14. Murdock, T. B.; Hale, N. M.; Weber, M. (2001.) Predictors of Cheating among Early Adolescents: Academic and Social Motivations. *Contemporary Educational Psychology*, 26, str. 96-115.
15. O'Regan, F. J. (2018.) *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb : Naklada Ljevak
16. Preradović S., Sviben F., Vlahović D.(2016.) *Varanje učenika u Zagrebačkim srednjim školama*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji.
17. Putarek, V.; Pavlin-Bernardić, N.; Tunjić, L. (2018.) *Uloga motivacijskih čimbenika u predviđanju akademskog nepoštjenja srednjoškolaca*. XXI. Dani psihologije u Zadru. Zadar: Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru, 2018. str. 85-85.
18. Ristić Dedić, Z., Jokić, B., Matić, J., Košutić, I. i Šabić, J. (2017.) O učenju 2015./16. : kakve su navike učenja, obrasci pisanja (prepisivanja) domaćih zadaća i percepcija meritokracije? *Populacijska perspektiva: Krapinsko-zagorska, Međimurska, Varaždinska i Zagrebačka županija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Dostupno na: http://www.idi.hr/aspiracije/O_ucenju_2016-radne_navike_dz_prepisivanje_i_percepcija_meritokracije.pdf

19. Schab, F.(1991.) Schooling without learning: Thirty years of cheating in high school. *Adolescence* 26, str. 839-847.
20. Štambuk, M.; Maričić, A.; Hanzec, I.(2015.) Varanje je neprihvatljivo, ali... Percepcija varanja i reakcije nastavnika na učeničko i studentsko varanje. *Croatian Journal of Education = Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*.(online) 17/4, str. 259-288. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=225725 (15.10.2019.)
- 21.Šimić Šašić, S.; Klarin, M. (2009) Varanje u srednjim školama u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja (online)* 18/ 6, str. 999-1022. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.phpshow=clanak&id_clanak_jezik=70805 (28.10.2019.)
22. Tunjić, L.(2017.) Aktivno i pasivno varanje na nastavi biologije: uloga motivacije za učenje, uključenosti i kontekstualnih faktora: Diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8752/1/tunjic2017.pdf> (17.10.2019.)
23. Vrcelj, S. (2000.) *Školska pedagogija*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
24. Vukasović, A. (1993.) *Etika, moral, osobnost : moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*. Zagreb: Školska knjiga: Filozofsko-teološki institut
25. Zhao, L.; Heyman, G.;Chen, L.; Lee K.(2017.) Praising Young Children for Being Smart Promotes Cheating, *Psychological Science* (online) 28/12. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0956797617721529> (28.12.2019.)
- 26.Zmijarević, G.; Doolan, K.; Marčelić, S. (2017) Akademsko nepoštenje: odmak od (ne)etičnosti pojedinca i kritika sustava. *Političke analize (online)*, 8,/29. str. 28-33. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=266012 (17.10.2019.).
27. Whitley, B. E.; Nelson, A. B.; Jones, C. J. (1999.) Gender Differences in Cheating Attitudes and Classroom Cheating Behavior: A Meta-Analysis. *Sex Roles. A Journal of Research* 41(online), 9/10, str. 657-680. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1018863909149> (1.11. 2019.)

B) Internetske stranice

1. Babek. V (2019.) UČENICI I PROFESORI O VARANJU NA TESTOVIMA: Drugi razredi nam prije ispita fotkaju test. 'Šaliće' lijepim na bedra i nosim suknju, profesor me ne smije pitati da ju dignem' (Online) Dostupno na: <https://100posto.jutarnji.hr/news/drugi-razredi-nam-prije-ispita-fotkaju-test-salice-lijepim-na-bedra-i-nosim-suknju-profesor-me-ne-smije-pitati-da-ju-dignem> (Pristup: 30.12.2019.)
2. Gelenčir M. (2016.) Većina naših čitatelja smatra da je prihvatljivo varati na ispitu (Online) Dostupno na: <https://www.srednja.hr/zbornica/vecina-nasih-citatelja-smatra-da-je-prihvatljivo-prepisivati-na-ispitu/> (Pristup: 3.1.2020.)
3. Osmić A. (2014.) Kako se danas prepisuje? (online) Dostupno na: <http://www.skolegijum.ba/tekst/index/373/kako-se-danas-prepisuje> (Pristup: 29.12.2019.)
4. Šiljeg L. (2018.) Prepisivanje na maturi razradile do detalja: NCVVO zbog prevencije uvodi nove sigurnosne mjere (online) Dostupno na: <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/novosti/hrvatska/3256921/prepisivanje-na-maturi-razradile-do-detalja-ncvvo-zbog-prevencije-uvodi-nove-sigurnosne-mjere/> (Pristup: 29.12.2019.)

PRILOG

ANKETA - STAVOVI UČENIKA O VARANJU NA ISPITIMA U SREDNJOŠKOLSKOJ NASTAVI

Poštovani/a, ova je anketa anonimna te Vas molim da date iskrene odgovore na postavljena pitanja kako bi rezultati istraživanja bili vjerodostojni. Rezultati ovog istraživanja, bit će korišteni u znanstvene svrhe u okviru diplomskog rada na Odsjeku za pedagogiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Cilj je ankete ispitati stavove učenika o varanju na pismenim ispitima. U nastavku iznosim definiciju varanja na pismenim provjerama znanja kako bi precizirala istraživačku temu:

Varanje na pismenom ispitu je bilo koje namjerno ponašanje koje:

- (a) krši postojeća pravila o radu na pismenoj provjeri znanja
- (b) daje jednom učeniku nepravednu prednost u odnosu na druge
- (c) smanjuje točnost zaključka o njegovu postignuću.

Unaprijed zahvaljujem na Vašoj suradnji.

1. Spol

Muški

Ženski

2. Opći uspjeh na kraju prethodne nastavne godine

Dovoljan 2

Dobar 3

Vrlo dobar 4

Odličan 5

3. Procijenite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama na skali: 1 (uopće se ne slažem), 2 (ne slažem se), 3 (niti se slažem, niti se ne slažem), 4 (slažem se) i 5 (u potpunosti se slažem)

Stav o varanju na ispitu

a) Varanje je prihvatljivo jer svi oko mene varaju

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

b) Varanje je prihvatljivo ako nema ozbiljnih posljedica za one koji varaju

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

c) Varanje u meni izaziva osjećaj nelagode i krivnje

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

d) Osjećam nepravdu zbog varanja drugih učenika

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

e) Strah me posljedica koje slijede uslijed varanja na ispitu

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

f) Donošenjem etičkog kodeksa na razini škole smanjila bi se stopa varanja na ispitima

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

g) Varanje na ispitima vodi nemoralnom ponašanju u kasnijoj karijeri

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

h) Osobe koje varaju na ispitima često nisu dovoljno kompetentne za obavljanje svog posla u budućnosti

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Interalni razlozi varanja

i) Varam jer želim pomoći prijatelju

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

j) Varam jer ne stignem naučiti gradivo za ispit

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

k) Varam jer sam lijena/a učiti

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

l) Varam jer ne mogu drugačije postići željenu ocjenu

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

m) Varam jer želim postići bolji školski uspjeh

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Eksternalni razlozi varanja:

n) Varam kada nastavnik ne obraća pažnju na učenike tijekom ispita

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

o) Varam kada mi raspored sjedenja to dopušta

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

p) Varam kada je ispit pretežak

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

r) Varam kako bih ispunio/ la očekivanja nastavnika i roditelja

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

s) Varam kada je ispit nepravedan

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

4.) Procijenite koja od navedenih ponašanja smatrate neprihvatljivima/prihvatljivima na skali: 1 (u potpunosti neprihvatljivo), 2 (neprihvatljivo), 3 (niti prihvatljivo, niti ne prihvatljivo), 4 (prihvatljivo), 5 (u potpunosti prihvatljivo).

a) Pomaganje prijateljima tijekom pismenog ispita

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

b) Prepisivanje od drugih učenika na pismenoj provjeri znanja

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

c) Dopuštanje drugom učeniku da prepisuje od mene

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

d) Došaptavanje s drugim učenicima u svrhu saznavanja odgovora za vrijeme ispita

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

e) Korištenje šalabahtera

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

f) Slanje odgovora ili šalabahtera drugim učenicima putem papirića

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

g) Prepisivanje ispitnih odgovora s mobitela

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

h) Slanje odgovora drugim učenicima putem mobitela

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

i) Saznavanje ispitnih pitanja prije ispita

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

j) Krivotvorenje ocjene

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo

k) Korištenje mikrofona i bubica za vrijeme ispita

U potpunosti neprihvatljivo 1 2 3 4 5 Sasvim prihvatljivo